

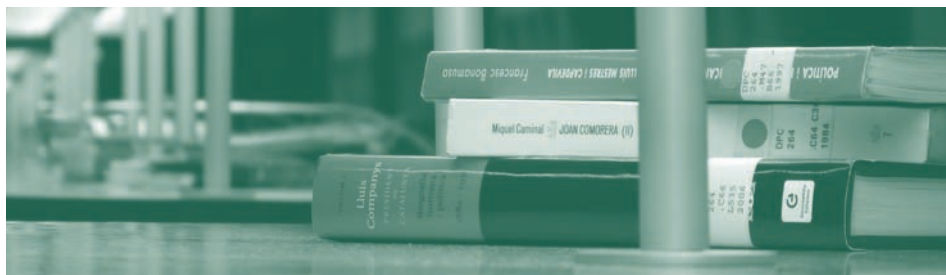
I U H J V V

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

EDITORIAL

butlletí 11

Abril - Maig del 2011

ÍNDEX

EDITORIAL 1

NOTÍCIES 2 - 8

ACTES CENTRALS 9 - 11

V Jornades de debat

Doctorat Honoris Causa Jordi Nadal

ARTICLE 1 12 - 14

*Joan Pere Fontanella (1575-1649),
un advocat de luxe per a Girona*

Josep Capdeferro

ARTICLE 2 15 - 17

*La venda de càrrecs públics
a l'Imperi espanyol*

Antonio García

ARTICLE 3 18 - 20

*L'empresa Dafeng i la industrialització
cotonera a Xangai*

Carles Brasó

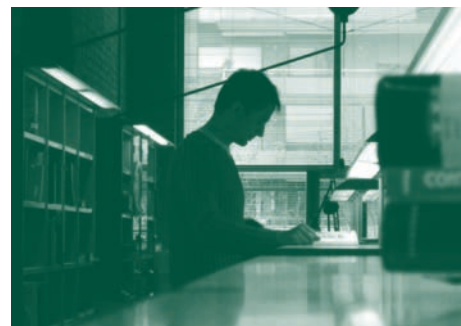
ENTREVISTA 21 - 24

Hans-Jürgen Puhle

Si hi ha un acte d'aquest curs especialment rellevant, i que volem remarcar, és el de la concessió per part de la UPF del doctorat honoris causa al professor Jordi Nadal i Oller, a proposta de l'IUHJV. Una proposta que va comptar amb el suport del Departament d'Humanitats i de les facultats d'Humanitats i d'Economia, la qual va rebre l'aprovació unànime del Consell de Govern de la UPF. De fet, ha sigut la millor manera de tancar l'Any Vicens, una cloenda perfecta, que tant de ressò ha tingut a Catalunya i a Espanya.

Jordi Nadal, deixeble de Vicens, ha sigut un dels historiadors més influents a Espanya en els àmbits de la història de la població i de la història industrial. El seu mestratge indiscutible, exercit en diverses generacions d'historiadors i d'economistes; el seu ferm compromís amb la universitat durant més de cinc dècades i, per descomptat, l'empremta profunda que ha deixat la seva recerca, justifiquen amb escreix aquest reconeixement universitari que ens omple de satisfacció i que ens honora.

En un altre ordre de coses volem assenyalar com a notícia molt positiva la signatura d'un conveni entre la UPF i la Casa de Velázquez que es traduirà en l'organització de tallers i sessions de treball, adreçats als nostres estudiants de doctorat i de màster. El primer d'aquests tallers s'ha celebrat els dies 11 i 12 d'abril, —“La España imperial. Auge, eclipse, continuidad”— en el qual han participat reconeguts especialistes.

 UNIVERSITAT
POMPEU FABRA

"Frederick Cooper i Jane Burbank ens van aproximar a les darreres teories sobre la influència que tenen les dinàmiques de poder i el fet colonial per a l'estudi de la World History."

SEMINARI DEL MÀSTER EN HISTÒRIA DEL MÓN DE L'IUHJV

En el marc del màster en Història del Món de l'IUHJV, durant aquest curs 2010-2011 han tingut lloc diverses sessions de seminaris. Tot seguit us n'ofereim un breu resum del contingut.

El seminari es va iniciar el **21 d'octubre**, amb la conferència, pronunciada per **Hans-Jürgen Puhle** (Institut Goethe, Universitat de Frankfurt), titulada "*Multiple modernities: trayectorias diferentes de modernización en el mundo atlántico*". El catedràtic d'història va fer un interessant repàs dels processos de modernització i qualitat democràtica als països de l'Amèrica Llatina, posant un especial relleu en els reptes als quals s'enfronten els estats en l'actualitat, sobretot a la llum dels models que suposen les propostes del Brasil de Lula, la Bolívia de Morales o l'Equador de Correa.

Per la seva banda, el **9 de novembre**, **Fernando Guirao** (UPF) va fer una aproximació a la història de la integració europea a través de la figura del polític i historiador Alan S. Milward, professor a la London School of Economics. Per a Milward, la Unió Europea no ha de suposar tant una desaparició dels vells països sinó més aviat una reestructuració de la seva organització, amb una diversificació de les fonts de sobirania. Pocs dies després, el **23 de novembre**, els professors **Frederick Cooper** i **Jane Burbank** (Universitat de Nova York) van tractar algunes de les principals línies de reflexió que actualment guien els estudis de la World History. Els reconeguts historiadors van posar un èmfasi especial en el fet colonial, les dinàmiques de poder i les polítiques de diferència que s'estan duent a terme.

El **14 de desembre**, el professor **Richard Kagan** (Universitat Johns Hopkins [EUA]) va aportar unes suggerents reflexions sobre la imatge d'Espanya als Estats Units durant l'època moderna, a partir de l'anàlisi de la literatura, de l'art i de la cultura. El **25 de gener**, **María Cruz Berrocal** (CSIC) va oferir uns primers esbossos dels resultats de les seves recerques arqueològiques al Pacífic Sud. Especialment interessant va ser la seva exposició sobre l'aplicació de les noves tecnologies de la informació en el camp de l'arqueologia. Finalment, l'**1 de març**, **Gonçal López Nadal** (Universitat de les Illes Balears) va fer una aproximació a la situació actual de l'Índia, amb una anàlisi ben interessant sobre els reptes de futur que té al davant i en quina mesura la seva història recent en condiciona el present.

SEMINARIS DEL GRUP DE RECERCA STATE BUILDING IN LATIN AMERICA

Al llarg del curs 2010-2011 el grup de recerca State Building in Latin America ha dut a terme tot un seguit de seminaris sobre la formació de l'estat a l'època moderna i contemporània. El professor **Antonio Acosta** (Universitat de Sevilla) va analitzar l'estreta relació entre les hisendes locals i la hisenda nacional en un estat centralista com El Salvador durant el segle XIX. La gestió hisendística del govern no només va generar dèficits fiscals crònics, sinó també un fort deute públic. En aquestes condicions, l'assistència als municipis es va fer cada vegada més difícil.

Per la seva banda, el professor **Tomás A. Mantecón** (Universitat de Cantàbria) va subratllar el pes dels subjectes socials per desenvolupar pràctiques de disciplinament social, la qual cosa dota de personalitat i d'identitat els resultats d'aquests mateixos processos quan tenen èxit. Per això va analitzar episodis d'usos socials de formes de disciplinament social en zones d'Espanya i d'Amèrica entre mitjans del segle XVI i mitjans del XIX. El resultat d'aquesta reflexió suggereix una via d'explicació que subratlla la rellevància històrica dels processos de disciplinament social des de baix (*from below*) en la construcció social i estatal.

Finalment, el professor **Víctor Hugo Acuña** (Universitat Centroamericana, Managua-/Universitat de Costa Rica) va analitzar el passat d'alguns elements de la despesa estatal de Costa Rica entre 1870 i 1914. Aquest període presenta la particularitat de ser la fase més liberal de l'Estat perquè a partir de la dècada de 1920 va començar a adquirir alguns trets intervencionistes o, com es va dir a l'època, "reglamentistes". Acuña va mostrar un especial interès pels patrons de despesa d'aquest Estat per tractar de determinar algunes de les seves particularitats en relació amb els altres estats centreamericans del període. La conclusió final mostra que va ser després de la Primera Guerra Mundial quan l'exèrcit a Costa Rica va entrar en un declivi irreversible, i va ser també a partir d'aquesta època quan l'educació primària va començar a tenir un impacte significatiu en la major part de la població.

WORKSHOP 2011: ADMINISTRATE, SERVE THE POWER(S), SERVE THE STATE

Entre els dies 24 i 26 de març va tenir lloc el workshop *Administrate, serve the power(s), serve the State*, organitzat pel grup de recerca State Building in Latin America. L'objectiu d'enguany era reunir tota una sèrie d'investigadors d'arreu del món per reflexionar sobre la funció de l'administració estatal i analitzar les maneres com es van convertir en estructures de servei tant per al poder de l'Estat com per a altres poders econòmics i socials.

El primer dia de la jornada l'atenció es va focalitzar en l'estudi de la teoria del poder en la tradició europea. Així, **Jeremie Barthas** (European University Institute, de Florència) va fer un primer balanç de l'estat actual de la qüestió del poder com a servei i les diferents aproximacions que hi ha. Per la seva banda, **Michael Braddick** (Universitat de Sheffield) analitzà la funció dels "oficis" i els "beneficis" en l'administració europea durant els primers anys de l'època moderna. Seguidament, i després d'una pausa, **José Javier Ruiz Ibáñez** (Universitat de Múrcia) exposà un cas concret d'aquesta problemàtica: l'administració imperial espanyola i les dificultats per tal de coordinar una defensa local eficaç. Desenvolupant aquesta línia, i ja entrada la tarda, **Pedro Cardim** (Universitat Nova de Lisboa) analitzà els trets principals del servei diplomàtic a Portugal entre 1640 i 1834, destacant la dificultat de conjuminar la conservació d'un estatus social i la professió. Unes dificultats que no eren exclusives de Portugal –com bé ho va mostrar **Romain**

Huret (Universitat de Lió II), el qual exposà amb gran detall els problemes que van afrontar els Estats Units per crear una burocràcia fiscal al segle XIX. Finalment, **Juan Pro Ruíz** (Universitat Autònoma de Madrid) traslladà aquesta problemàtica al cas espanyol, i dibuixà uns primers trets dels orígens de burocràcia estatal a l'Espanya del segle XIX.

El segon dia de la jornada tingué com a objecte d'interès els altres poders que influïen en la burocràcia estatal. **Andréa Slemian** i **Wilma Peres Costa** (Universitat de São Paulo) van fer una aproximació a la qüestió de la justícia i de l'ordre públic a l'Imperi brasiler. L'estudi d'aquests problemes per al cas de l'Imperi espanyol va anar a càrrec de **Juan Carlos Garavaglia**, que va destacar la multitud d'instàncies de poder que determinaven l'actuació de la burocràcia.

Finalment, la darrera jornada tingué com a objecte d'estudi la burocràcia estatal a l'Àsia. **Christian Lamouroux** (EHESS, París) fixà la seva atenció en el procés de burocratització

civil i militar a la Xina del segle x. **Guillaume Carré** (EHESS, París) ens aproximà al cas japonès amb un estudi sobre la qüestió de l'estatus dels comissionats del tresor senyorials a la ciutat de Kanazawa, al segle XVIII. En aquest context d'anàlisi, la figura de Rússia és un referent indiscutible que no es pot obviar. El seu estudi va anar a càrrec de **Claudio Ingerflom** (CNRS, París), que reflexionà sobre el concepte de fidelitat a l'Estat en la Rússia del segle XVIII. Per al cas francès, van resultar molt interessants les aportacions que féu **Kapil Raj** (EHESS, París) sobre l'evolució de l'administració de la Companyia d'Índies francesa durant els segles XVII i XIX. Raj va mostrar amb detall que van ser molts els mercaders que progressivament es van convertir en autèntics buròcrates, fidels servidors de l'Imperi, i oblidant els ideals de la seva situació anterior. Ja, a la tarda, el professor **Manel Ollé** (UPF) va fer una suggeridora aproximació al cas de la burocràcia xinesa durant el segle XX i **Josep Maria Delgado** i **Josep Fradera** (UPF) van reflexionar sobre la burocràcia espanyola a les Filipines.

JORNADA INTERNACIONAL "JESUÏTES I IMPERIS D'ULTRAMAR (SEGLES XVI-XIX)"

Entre els dies 14 i 16 de març va tenir lloc a l'IUHJV una jornada internacional centrada en l'estudi de les relacions entre el projecte universalista cristià de la Companyia de Jesús i la seva relació amb els imperis hispano-lusitans durant els segles XVI-XIX. Sota la direcció d'Alex Coello (UPF), la jornada va tenir un clar vessant multidisciplinari, que va

"La jornada internacional 'Jesuïtes i imperis d'ultramar' ha estat una ocasió immillorable per analitzar l'estat actual dels estudis sobre el paper clau que van tenir els jesuïtes en l'evangelització i la consolidació de l'imperi colonial espanyol."

tractar els diferents temes des de la perspectiva històrica, antropològica, científica i artística.

El centre d'interès del primer dia de la jornada va ser la qüestió de l'educació, l'evangelització i les missions a Àsia i a Oceania. El professor **Manel Ollé** (UPF) va analitzar el paper que van tenir Zheng Zhilong i Zheng Chenggong en l'obra *Relaçam do Estado Politico e espirital do imperio da China*, de François de Rougemont. Per la seva banda, **Joan-Pau Rubiés** (London School of Economics) va fer unes suggeridores reflexions sobre les tècniques i els mètodes missionals dels jesuïtes a l'Orient a l'època de Valignano i Ricci. Després de la pausa, va ser el torn de **Jean-Noel Sánchez Pons** (Universitat Marc Bloch d'Estrasburg), que fixà la seva atenció en les discussions entre espanyols i portuguesos per l'activitat missional a les illes Moluques durant el segle XVII. Ben entrada la tarda, **Alexandre Coello** (UPF) ens aproximà a la polèmica congregació de Nuestra Señora de la Luz, a les illes Marianes. Finalment, **Josep Maria Delgado Ribas** (UPF) va tractar amb precisió el conegut cas del litigi del Col·legi Sant Josep de Manila en el tombant del segle XIX.

Sota la direcció de **Javier Burrieza Sánchez** (Universitat de Valladolid), el segon dia de la jornada es va focalitzar en l'estudi del paper dels jesuïtes a l'Amèrica Llatina. **Fermín del Pino** (CSIC) va analitzar la qüestió de les utopies i els marges socioculturals a Amèrica, centrant la seva atenció en la figura de José de Acosta i les elits indígenes. Seguidament, **Guillermo Wilde** (Institut d'Alts Estudis Socials UNSAM - CONICET) va presentar

un estudi sobre les missions jesuïtes al Paraguai, posant un èmfasi especial en els imaginaris polítics i en l'agència indígena. Per la seva banda, **Gauvin Alexander Bailey** (Universitat d'Aberdeen) va fer una interessant aproximació al paper dels jesuïtes com a mecenes i configuradors d'un barroquisme andí. Ja, a la tarda, **Javier Burrieza** ens aproximà als mètodes educatius que els jesuïtes van dur a terme a l'Amèrica espanyola a través dels seus col·legis, missions, reduccions i universitats. Finalment, **Aliocha Maldavsky** (Universitat de París Oest Nanterre La Défense) presentà un estudi molt innovador sobre el paper missional dels jesuïtes al Perú durant els segles XVI-XVII.

El darrer dia de la jornada es va dedicar íntegrament a l'anàlisi del paper dels jesuïtes durant el segle XVIII i els reptes que se'ls van presentar davant l'expulsió. **Bernat Hernández** (Universitat Autònoma de Barcelona) va recollir tota una sèrie de reflexions sobre la relectura que van fer els jesuïtes durant els segles XVII i XIX de les tesis de Bartolomé de las Casas. **Enrique Giménez López** (Universitat d'Alacant) va fer una aproximació a l'antijesuïtisme al segle XVII. Enllaçant amb aquest tema, **Inmaculada Fernández Arrillaga** (Universitat d'Alacant) va tractar la difícil qüestió de l'exili i la presó dels jesuïtes a Mèxic i a Xile.

Tot plegat, les jornades han estat una ocasió immillorable per analitzar l'estat actual dels estudis sobre el paper clau que van tenir els jesuïtes en l'evangelització i la consolidació de l'imperi colonial espanyol a Amèrica i Àsia. Les ponències presentades han suposat una aportació científica gens menyspreable i posen de manifest que ens trobem davant un camp d'estudi clau per entendre molts dels enigmes que encara perduren sobre el nostre passat.

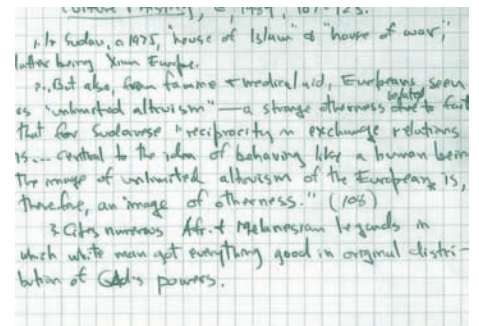
NOTÍCIES DE BIBLIOTECA

Amb motiu del bicentenari de la independència de les repúbliques hispano-americanes, la Universitat de Sevilla i REBIUN han organitzat l'exposició "América escrita: fondos americanistas en las bibliotecas universitarias españolas", en què es poden consultar més de dues-centes obres bibliogràfiques d'entre els segles XV i XIX a més a més de documents gràfics i cartogràfics. La Biblioteca de l'IUHJV ha col·laborat en la digitalització de diferents fons que conserva en el seu arxiu, com per exemple el ban en què *La Suprema Junta Gubernativa de España e Indias ha mandado publicar el siguiente aviso. Quando los vínculos sociales que unen entre sí a los individuos de un estado no bastasen*

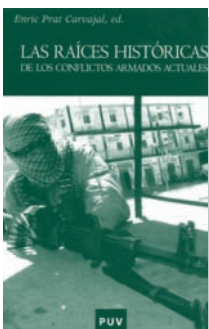
para asegurar a nuestros hermanos de América y Asia la igualdad de protección ... (1810), i el *Manifiesto de la riqueza de la negociación de minas conocida por la veta vizcaína, ubicada en el Real del Monte, jurisdicción de Pachuca...* (1820), de José Rodrigo de Castelazo. L'exposició es pot consultar a <http://www.americasrita.us.es/america/>.

D'altra banda, s'ha començat el procés de catalogació dels fons de Gabriel Jackson sobre Juan Negrín. La documentació consta de 150 volums i 14 caixes plenes de notes i informacions manuscrites sobre la història d'Espanya i d'Europa. Entre aquests documents, cal destacar tota la correspondència que Gabriel Jackson va mantenir amb la néta de Juan Negrín, Carmen

Negrín. En molts d'aquests documents es posa de manifest una visió diferent de la vida i la personalitat del seu avi. El fons Gabriel Jackson també conté les notes personals que utilitzà el reconegut hispanista en la confecció de la biografia.

NOTES DE LLIBRES

Enric Prat (ed.). *Las raíces históricas de los conflictos armados actuales*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2010.

Les guerres actuals i les dels darrers vint anys presenten unes característiques especialment

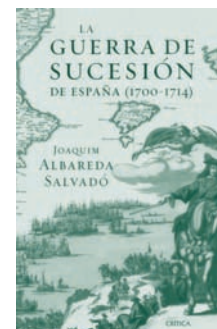
terribles respecte al període de la Guerra Freda. Quins són els trets d'aquests conflictes? Què els causa? Quines conseqüències tenen sobre la població civil? Per respondre aquestes preguntes cal fer una anàlisi que atengui a la multiplicitat d'actors i de sectors socials que hi estan implicats, així com un estudi de les arrels històriques, properes i llunyanes, de cada conflicte. Aquesta és una de les finalitats del llibre *Las raíces históricas de los conflictos armados actuales*, que recull el contingut del seminari organitzat per l'IUHJV al maig de l'any 2009, el qual va comptar amb una assistència de públic molt remarkable. S'hi tracten alguns dels casos més preocupants de l'actualitat com ara sobre l'Orient Mitjà, Colòmbia, Afganistan o el nord d'Àfrica. Entre els autors destaquen prestigiosos acadèmics d'arreu del món, com ara Mark Duffield

(Universitat de Bristol), Georges Corm (exministre del Líban) o Mark Herold (Universitat de New Hampshire).

Alexandre Coello. *El pregonero de Dios. Diego Martínez, misionero jesuita del Perú (1542-1626)*. Valladolid: Universidad de Valladolid, Servicio de Publicaciones, 2010.

Alexandre Coello, professor de la Universitat Pompeu Fabra, tracta en aquesta obra un tema complex i alhora nou: la biografia de Diego Martínez (1542-1626), un dels primers jesuïtes que va evangelitzar el Perú. L'estudi d'Alexandre Coello ens situa el personatge en el seu temps, desmitificant allò que la tradició posterior ha magnificat i matisant algunes de les seves actuacions. Però l'obra no es queda en això. El cas del pare Martínez permet a l'autor fer tot un seguit de reflexions sobre les causes i les formes de la labor missional dels jesuïtes, en què no sempre les motivacions espirituals van ser les úniques que les determinaren.

Joaquim Albareda. *La Guerra de Sucesión d'Espanya (1700-1714)*. Barcelona: Crítica, 2010.

El catedràtic de la Universitat Pompeu Fabra Joaquim Albareda ofereix en aquesta obra una de les darreres i millors

aportacions sobre la Guerra de Successió espanyola. Albareda mostra el conflicte en tota la seva complexitat social, política i militar; critica el tòpic de la suposada modernitat del sistema borbònic; matisa i precisa amb claredat conceptes complexos com els diferents tipus d'austriacisme vigent a l'època o les divisions internes del borbònisme a l'hora de definir el model polític que s'havia d'imposar. Un obra cabdal, que apunta línies de recerca futures, que rebutja interpretacions extremes, que no dubta a posicionar-se sobre alguns aspectes clau del conflicte i que ens aproxima una mica més a l'estudi d'un període històric que encara avui és objecte d'un intens debat.

**INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES**

PREMIS

El passat 10 de juny del 2010 el professor **Josep Fontana** va rebre el doctorat honoris causa per la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona.

La professora **Maria Eugènia Aubet Semmler**, catedràtica de Prehistòria de la Universitat Pompeu Fabra i professora de l'IUHJV, ha estat guardonada amb la medalla i la placa Narcís Monturiol que la Generalitat de Catalunya atorga a diferents personalitats del món docent i universitari.

Josep M. Fradera, catedràtic d'Història Contemporània i professor de l'IUHJV, ha estat guardonat amb el premi ICREA Acadèmia 2009, que concedeix la Unió Europea, en reconeixement per la seva tasca científica en el camp històric.

**NEIX LA REVISTA DIGITAL
ENTREMONS**

En aquest curs 2010-2011 ha cristal·litzat una iniciativa dels estudiants del màster en Història del Món de l'IUHJV: la creació d'*Entremons*, una revista en línia de World History. És la primera publicació d'aquest tipus en l'àmbit europeu i pretén convertir-se en un fòrum per a la recerca històrica enfocada a reconstruir les interconnexions humanes globals, proposant d'aquesta manera una alternativa a les tradicionals històries nacionals.

Entremons està dirigida per un Consell Editorial configurat per doctorands de l'IUHJV i assessorada per un Consell format per professors de la UPF. L'objectiu de la revista és publicar els treballs d'estudiants de màster, de doctorat i de professors universitaris, tant de la Universitat Pompeu Fabra com d'altres institucions universitàries. En la seva primera edició la revista és de tema miscel·lani, amb articles d'Andrés Bateman, Gennadi Kneper, Rubén Carrillo, Jordi Closa i Juan Francisco Martínez, tots ells estudiants de màster o del doctorat de l'IUHJV. El Consell Assessor el formen els professors Maria Eugènia Aubet, Josep Maria Delgado, Manel Ollé, Enric Ucelay, Juan Carlos Garavaglia i Josep Pich. Se'n pot trobar més informació a www.upf.edu/entremons.

"A iniciativa dels estudiants del màster en Història del Món de l'IUHJV s'ha creat *Entremons*, una revista en línia de World History. És la primera publicació d'aquest tipus en l'àmbit europeu i pretén convertir-se en un fòrum per a la recerca històrica."

**ASSOCIACIÓ D'AMICS
DE L'IUHJV**

Al llarg del curs 2010-2011 s'ha consolidat el procés de creació de l'Associació d'Amics de l'IUHJV, que es dirigeix a antics alumnes, historiadors, professors d'institut, editors i, en general, amics que vulguin donar suport a l'activitat de l'IUHJV. Els associats tenen accés al servei de préstec de la biblioteca i descomptes a les activitats organitzades per l'IUHJV. Per a més informació podeu consultar la web www.upf.edu/iuhjv/amics.

**LA UPF I LA CASA DE
VELÁZQUEZ
COL·LABORARAN EN
FORMACIÓ I RECERCA**

La Casa de Velázquez i la UPF han signat un acord de col·laboració per dur a terme conjuntament activitats de recerca i de formació, com ara seminaris i tallers. L'acord té una durada de quatre anys, prorrogables.

L'IUHJV i el Departament d'Humanitats seran els responsables de les activitats que es faran a la UPF. La Casa de Velázquez és una escola francesa, amb seu a Madrid, i que depèn del govern de la República Francesa. La seva missió preveu tant el desenvolupament d'activitats de creació i de recerca sobre les humanitats en l'àmbit hispànic i del Magreb com la formació d'artistes i d'investigadors que treballin sobre aquests àmbits i sobre les relacions amb França.

Amb aquest conveni, professors de la UPF podran participar en projectes de recerca de la Casa de Velázquez alhora que la UPF donarà accés als membres de la Casa de Velázquez als fons bibliogràfics de la Universitat i cedirà l'ús dels seus espais per a l'organització de jornades i seminaris. Per a aquest any 2011 s'ha previst l'organització d'un Seminari d'Història Moderna.

**TESIS DOCTORALS
DEFENSADES A L'IUHJV
(CURS 2010-2011)**

30-6-2010. **Carles Brasó Broggi**

Shanghai y la industrialización algodonera en China: el caso de la empresa Dafeng.

5-10-2010. **Juan José Molina Villar**

L'activitat balnearia dels segles XIX i XX a Catalunya i Espanya.

11-1-2011. **Antoni Raja i Vich**

El problema de España bajo el primer franquismo, 1936-1956. El debate entre Pedro Laín Entralgo y Rafael Calvo Serer.

AGENDA

30 DE MARÇ - 1 D'ABRIL DEL 2011

Jornades Internacionals sobre el Centenari de la República Portuguesa

Organitza: Departament d'Humanitats (UPF) i Departament de Filosofia i Lletres (URV)

Amb motiu del centenari del naixement de la República portuguesa, la Universitat Pompeu Fabra i la Universitat Rovira i Virgili, amb el suport de l'IUHJV, organitzaran aquestes jornades internacionals que tenen com a objectiu aprofundir en el coneixement dels fets polítics, econòmics i socials que portaren a la fi de la monarquia a Portugal. Entre els ponents convidats destaquen: **Diego Palacios Cerezales** (Universitat Complutense de Madrid), **Josep Pich** (UPF), **Aniceto Alonso** (Universitat Nacional de Lisboa), **Josep Sánchez Cervelló** (URV) i **Arnau González Vilalta** (UAB).

7 D'ABRIL DEL 2011

VI Jornada sobre Relacions de Gènere: "I si parlem de masculinitats?"

Organitza: IUHJV

Coordinadores: Marie Costa i Agnès Garcia

La jornada pretén fer-se ressò de l'increment que, des dels anys noranta del segle passat, s'ha donat en el nombre de grups que reflexionen sobre el tema de les masculinitats. Entre els ponents convidats destaquen: **Victor Seidler** (Universitat de Londres), **Mercè Cuenca** (Universitat de Barcelona) i **José Pedro Estepa** (director de la pel·lícula *Hombres*).

11-12 D'ABRIL DEL 2011.

Col·loqui internacional "La España imperial: auge, eclipse, continuidad"

Organitza: IUHJV i Casa de Velázquez

Coordinadors: Stephen Jacobson i Stéphane Michonneau

Aquest col·loqui internacional és el primer resultat visible del conveni de col·laboració que aquestes dues institucions han signat

aquest any. L'objectiu és interrogar-se sobre les transformacions de les cultures imperials en el món hispànic durant els segles XVII, XVIII i XIX. Els ponents convidats procedeixen de vuit universitats espanyoles, franceses i angleses. Entre ells cal destacar la presència de **Xavier Gil** (Universitat de Barcelona), **Antonio-Miguel Bernal** (Universitat de Sevilla), **Josep M. Delgado** (UPF), **Bernard Vicent** (*Ecole des hautes études en sciences sociales*), **Luis Antonio Ribot** (UNED), **Thomas Glesener** (*Ecole des hautes études hispaniques et ibériques*), **Jeanne Moisan** (Universitat de París I) i **Sebastian Balfour** (London School of Economics).

4 DE MAIG DEL 2011

Jornada La Monarquia Borbònica d'Espanya en el Segle XVIII: Realitats i Mites.

Organitza: IUHJV

Coordinadors: Joaquim Albareda i Lluís Roura

La jornada té com a objectiu aprofundir en el debat sobre la modernitat de l'estat borbònic al segle XVIII. Per aquesta raó s'hi tractaran qüestions de gran actualitat com ara la venalitat dels càrrecs, les reformes fiscals, la militarització o el paper dels jesuïtes. Entre els ponents que hi intervindran destaquen: **Anne Dubet** (Universitat Blaise Pascal), **Francisco Andújar** (Universitat d'Almeria) i **José Luis Gómez** (Universitat de La Rioja).

PROGRAMA DE DOCTORAT DE L'IUHJV EN HISTÒRIA DEL MÓN

El programa de doctorat en Història del Món s'inscriu en una de les línies d'avenç historiogràfic més innovadores dels darrers vint anys, la World History, Global History o Història del Món, que es pot qualificar com l'esforç més recent de la nostra disciplina per entendre i interpretar grans problemàtiques i grans temes al llarg de la història. Es tracta d'un programa sense cap referent ni a Catalunya ni a Espanya. El programa posa un èmfasi especial a demostrar les interaccions de les influències ètniques, nacionals o culturals en esdeveniments o situacions concretes i explicar quines condicions, accions i motivacions contribueixen al conflicte o a la cooperació entre els pobles del món. En el fons, fer palès com el present procés de globalització, entès com un conjunt d'interconnexions polítiques, econòmiques i culturals entre els pobles del món té profundes arrels en el passat. El doctorat té la Menció de Qualitat de l'Agència Nacional d'Avaluació de la Qualitat (ANECA). L'equip docent està compost per nou catedràtics, tres professors titulars i dos professors agregats.

"L'objectiu del Seminari per a Professorat d'Història d'Ensenyament Secundari de l'IUHJV és oferir un estat de la qüestió clar i suggeridor sobre temes històrics d'actualitat, destinats especialment a la seva posterior divulgació a l'aula."

MÀSTER EN HISTÒRIA DEL MÓN

El programa s'inscriu en una de les línies d'estudi més innovadores en aquesta disciplina en els últims vint anys, la World History que, a diferència de la història tradicional, posa l'èmfasi en l'estudi de les interconnexions entre les diferents societats humanes i en la seva evolució al llarg del temps. És imprescindible que les futures generacions d'historiadors siguin sensibles tant a la diversitat contemporània com a les arrels històriques de les tradicions plurals del veïnatge universals.

Mòdul 1: Pensar Històricament el Món Actual (mòdul metodològic)

La Guerra Freda i el seu Llegat. Josep Fontana.

Nació i Nacionalismes. Enric Ucelay-Da Cal.

La Fam en el Món: Present i Anàlisi Històrica. Josep M. Salrach.

Mòdul 2: Colonitzadors i Colonitzats

La Formació dels Imperis en el Món Modern i Contemporani. Josep M. Fradera.

Sistemes Colonials a la Mediterrània Antiga - Els Orígens de l'Estat. M. Eugènia Aubet.

Mòdul 3: Diàspores i Migracions

Diàspores. Jaume Torras Elias.

Els Xinesos en el Món. Manel Ollé.

Persecucions Ètniques i Genocidis en el Món Contemporani. Marició Janué.

Mòdul 4: Poder i Resistències

La Construcció de l'Estat Modern a Europa. Joaquim Albareda.

Europa i el Món Islàmic. Eloy Martín.

El Llegat Colonial a l'Amèrica Llatina. Juan Carlos Garavaglia.

Mòdul 5: Treball i Gènere

Gènere i Esclavitud al Món Antic. Marina Picazo.

Sistemes Colonials i Societats Extraeuropees. Martín Rodrigo.

El Treball a la Fàbrica. Albert Garcia.

Mòdul 6: Treball Institucional

Servidors de l'Estat i del Mercat. Elits en el Món Contemporani. Stephen Jacobson.

Formes d'Organització Política en el Segle XIX. Josep Pich.

Poder Polític i Tecnologies. Sandra Montón.

Mòdul 7: Contactes Culturals

Fronteres i Colònies des de l'Arqueologia. Ana Delgado.

Convivència: Cristians, Jueus i Musulmans a la Península Ibèrica. Víctor Fariás.

Contactes de Xina amb Altres Cultures. Dolors Folch.

XX SEMINARI PER A PROFESSORAT D'HISTÒRIA D'IES CURS 2010-2011

L'objectiu del Seminari per a Professorat d'Història d'Ensenyament Secundari, que organitza cada curs l'IUHJV, en col·laboració amb un ampli grup de professors d'història d'instituts d'ensenyament secundari de diverses localitats catalanes, és oferir un estat de la qüestió clar i suggeridor destinat a la seva posterior divulgació a l'aula. El Seminari consta de vuit sessions, distribuïdes al llarg de tot el curs. Les sessions (exceptuant-ne la darrera) s'estructuraran en una exposició i un col·loqui posterior que requerirà la participació activa dels assistents. Prèviament es facilitaran materials de lectura o bibliogràfics.

23 d'octubre: "El centenario de la CNT", Julián Casanovas, Universitat de Saragossa.

20 de novembre: "El model xinès de creixement i les seves contradiccions", Manel Ollé, UPF.

11 de desembre: "Individus de dudosa moral", Pura Sánchez, IES Velázquez de Sevilla.

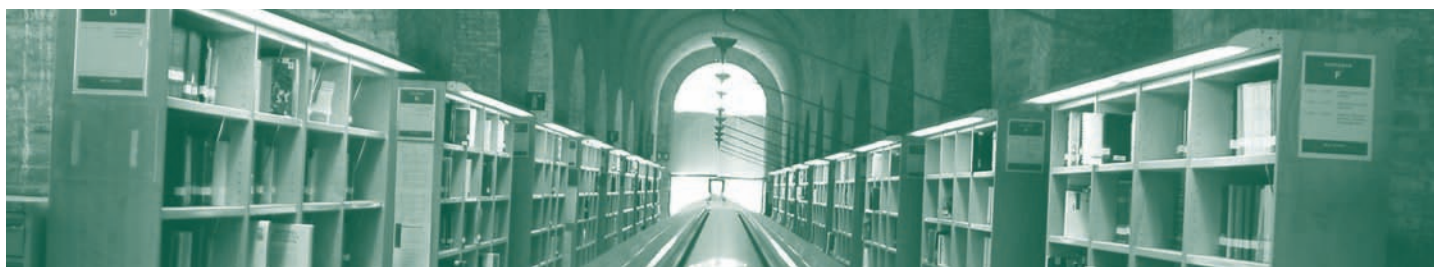
15 de gener: "La Transició espanyola", Ferran Gallego, UAB.

19 de febrer: "Mètodes i ordres discursius en la historiografia de l'art de la segona meitat del segle XX: 1945-1995", Jordi Ibàñez Fanés, UPF.

19 de març: "El 1714", Joaquim Albareda, UPF.

30 d'abril: "Recents debats historiogràfics sobre el franquisme", Borja de Riquer, UAB.

14 de maig: visita al castell de Figueres.

A C T E S C E N T R A L S

V JORNADES DE DEBAT DE L'IUHJV: EL NAIXEMENT I LA CONSTRUCCIÓ DE L'ESTAT MODERN

El dia 21 d'abril del 2010, es van celebrar les V Jornades de Debat de l'Institut, dedicades a commemorar el **centenari del naixement de Jaume Vicens i Vives**. L'obertura de la Jornada va anar a càrrec de Josep Joan Moreso, rector de la UPF. En la presentació que va fer **Joaquim Albareda**, director de l'IUHJV, es va posar de manifest la importància dels plantejaments que Vicens va fer en la seva ponència al Congrés de Ciències Històriques d'Estocolm l'any 1960. Va ser l'inici d'una historiografia que desvia l'atenció del centre cap a la perifèria.

La ponència de **Pablo Fernández Albaladejo** (Universitat Autònoma de Madrid), titulada "Estado, razón y modernidad: consideraciones sobre la estatalidad de la edad moderna", analitzava els plantejaments sobre els orígens de l'estat modern que havien formulat Jaume Vicens i Vives i José Antonio Maravall. Després de mostrar els punts de contacte entre els dos, Pablo Fernández destacà que Vicens qüestionava tant el marcat presentisme i el pretès universalisme amb què eren utilitzats alguns plantejaments, com les noves vies de relectura de la mateixa estatalitat, basades en un procés de disciplina social en l'època moderna. **Joël Cornette** (Universitat de París VIII) no va poder assistir a les Jornades a causa dels problemes de l'espai aeri. El professor **Jaume Torras** (UPF) va fer un magnífic resum de la intervenció prevista. Cornette volia posar de manifest la necessitat d'estudiar més a fons les guerres de religió i el regnat de Lluís XIV. Això ens permetrà establir noves perspectives tant de les relacions entre el centre i la perifèria com de la distància entre la voluntat de control del territori per part reial i la realitat de la seva limitació. Per la seva banda, **Pedro Ruiz Torres** (Universitat de València) va analitzar l'anomenat reformisme il·lustrat borbònic del segle XVII a Espanya, assenyalant que s'hi continua mantenint el caràcter patrimonial de la monarquia i que totes les reformes es van plantejar per enfortir el monarca en els límits "antics", des de la concepció tradicional de la desigualtat estamental. El debat entre els historiadors rau a definir l'abast d'aquestes reformes polítiques: mentre que per a uns va ser insignificant, per a d'altres fou transcendental.

La sessió de la tarda la va iniciar **Juan Carlos Garavaglia** (IUHJV), que recollí algunes de les conclusions del procés de construcció estatal a l'Amèrica iberoamericana postcolonial. A partir de la fiscalitat es pot veure com els estats naixents, amb fortes tensions regionals, negocien a l'interior dels seus territoris amb els diversos grups dominants locals per arribar a conformar veritables estats nacionals. Seguidament, **Teresa Carnero** (Universitat de València), va tractar el procés de construcció de la democràcia a Europa entre 1860 i 1930, un procés format per tensions i crisis polítiques i amb conjuntures de més o menys conflictivitat social. Carnero va exposar primerament el marc teòric per després fer una anàlisi comparativa de l'evolució de les lleis electorals a l'Europa del sud, concretada en l'estudi dels casos espanyol, italià i portuguès. La conferència de cloenda va anar a càrrec de **Josep Fontana** (IUHJV), deixeble de Jaume Vicens i Vives, que va donar la seva visió personal i crítica a algunes de les afirmacions que, amb motiu de l'Any Vicens, s'han fet sobre l'historiador.

Albert Carreras: "Referir-se a 'Jordi Nadal' ha estat equivalent a referir-se a conceptes com: qualitat i rellevància investigadores; exigència intel·lectual; afany d'excel·lència; independència de criteri; absoluta integritat personal; compromís amb el país i la societat."

DOCTORAT HONORIS CAUSA PER A JORDI NADAL

El 2 de novembre del 2010, la Universitat Pompeu Fabra, a proposta de l'IUHJVV, i amb el suport del Departament d'Humanitats i de les facultats d'Humanitats i d'Economia, va atorgar el títol de doctor honoris causa al professor Jordi Nadal.

Com va recordar durant l'acte el professor Josep Fargas, el reconeixement a l'insigne historiador es fa per "la seva brillant trajectòria docent i investigadora desenvolupada al llarg de cinquanta anys en els àmbits de la història de la població i de la història industrial, que l'han convertit en un dels referents de la historiografia espanyola de les últimes dècades, i per l'indiscutible mestratge que ha exercit en la formació de diverses generacions d'historiadors i d'economistes". Jordi Nadal és el primer català a qui la Universitat Pompeu Fabra concedeix el títol de doctor honoris causa. Recollim tot seguit una breu biografia extreta de la memòria elaborada per l'IUHJVV així com alguns extractes de la laudatio feta en l'acte pel Dr. Albert Carreras, degà de la Facultat d'Economia.

EXTRACTES DE LA BIOGRAFIA ELABORADA PER L'IUHJVV

"Jordi Nadal i Oller (Cassà de la Selva, 1929) va estudiar el batxillerat a l'Institut de Girona i al Liceu Francès de Barcelona. És llicenciat en Dret (1952) i en Filosofia i Lletres, secció d'Història (1951) per la Universitat de Barcelona, en la qual va obtenir el grau de doctor (1957) amb una tesi dirigida per Jaume Vicens i Vives. Durant els anys cinquanta va fer estades de recerca a Toulouse i a París (1953), a la Universitat de Pavia (1955), i el curs 1958-59 va ser lector de català i castellà a la Universitat de Liverpool. Durant tots aquests anys va tenir diversos encàrrecs docents a la Universitat de Barcelona, a la Facultat de Filosofia i Lletres i, sobretot, a l'aleshores recentment creada Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales com a ajudant de Jaume Vicens i Vives a la càtedra d'Història Econòmica d'Espanya.

L'esforç desplegat per Jaume Vicens per dotar la història econòmica de referències sòlides i ben estructurades per als futurs economistes es va concretar en el *Manual de historia económica de España*, escrit amb la col·laboració de Jordi Nadal, la primera obra de conjunt sobre el passat de l'economia espanyola que podia reivindicar amb justícia la respectabilitat acadèmica (la versió anglesa del *Manual*, publicada per Princeton University Press el 1969, ha estat fins no fa massa anys l'obra de consulta a la qual els investigadors estrangers no hispanistes s'han adreçat per trobar un quadre de conjunt). La mort de Jaume Vicens el 1960 deixava Jordi Nadal sense el seu mestre i valedor en la carrera universitària, en la qual continuaria com a

encarregat provisional de l'assignatura els anys següents. El 1967 va guanyar l'oposició a la càtedra d'Història Econòmica de la Universitat de València, on s'acabava d'obrir la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales, i el 1970 Jordi Nadal es va traslladar a la Universitat Autònoma de Barcelona per ocupar la mateixa càtedra, també en una facultat que tot just naixia.

Durant aquests anys, el seu entusiasme i el caràcter innovador i obert als corrents internacionals van determinar que Jordi Nadal deixés una forta empremta en aquests centres, reconeguda per antics alumnes –tant aquells que han seguit després la carrera universitària com els que s'han orientat cap a altres direccions professionals–. Mentre dirigia la càtedra d'Història Econòmica de la UAB va passar el curs 1978-79 com a investigador resident a l'Institute for Advanced Study de Princeton (Nova Jersey [EUA]). El 1981 es va traslladar a la universitat on havia iniciat la seva carrera docent, la Universitat de Barcelona, i va reorganitzar el Departament d'Història Econòmica, que ha arribat a tenir un grau d'activitat i un nivell d'excel·lència reconegut en l'àmbit de la història econòmica i, en general, en els estudis d'història i de ciències socials. Va jubilar-se l'any 1999 i és catedràtic emèrit de la mateixa universitat. Des d'aleshores i fins fa pocs anys ha impartit docència a la Universitat Pompeu Fabra. Durant tots aquests anys, Jordi Nadal ha dirigit una trentena de tesis i són molts els professors de diferents universitats espanyoles que reconeixen el seu mestratge, que es pot condensar en l'exigència de fer recerca de qualitat però a partir d'una dedicació primordial a l'ensenyament. Com va explicar a José Luis García Delgado en una entrevista quan era a punt de jubilar-se: "*Sin las clases de Vicens, en el último año de carrera, yo no hubiese sido historiador. Hoy, como treinta años atrás, cuidó al máximo la preparación de los cursos, sufro antes de franquear el aula y gozo al entrar en materia (...)* El de la docencia es el terreno en el que soy menos condescendiente con los que me rodean". [...]

ACTES CENTRALS

EXTRACTES DE LA LAUDATIO DEL PROFESSOR ALBERT CARRERAS

“En concedir el doctorat honoris causa a Jordi Nadal l'estem donant a una persona i, alhora, a una marca. Durant dècades, referir-se a 'Jordi Nadal' ha estat equivalent a referir-se a conceptes com: qualitat i rellevància investigadores; exigència intel·lectual; afany d'excel·lència; independència de criteri; absoluta integritat personal; compromís amb el país i la societat; convicció sobre el valor de l'ensenyament; principis sòlids; coratge personal. Em consta que en cada un d'aquests conceptes, Jordi Nadal ha estat una 'marca' en el sentit de convertir-se en sinònim del mateix concepte.” [...]

“L'associació amb Jaume Vicens i Vives ha estat sempre motiu d'orgull per a Jordi Nadal. Participar en l'aventura docent que va representar la nova Facultat d'Econòmiques de la Universitat de Barcelona i implicar-se plenament en el gran cicle de descoberta i construcció acadèmica de la història econòmica d'Espanya fou una experiència irrepètible. La matèria no tenia fonamentació docent ni investigadora. Era un rètol que calia farcir. Jordi Nadal va treballar colze a colze amb el seu mestre en aquesta tasca. En molt pocs anys van preparar un primer esborrany de manual, i poc després –el 1958– el van transformar en un manual fet i dret que, amb un capítol més introduït el 1959, havia de gaudir de més de trenta anys de vida. A més, fou la primera gran obra d'història econòmica d'Espanya publicada en anglès –el 1969– i per una gran editorial acadèmica com la Princeton University Press. En aquells mateixos anys també va ser molt actiu en la redacció de la gran obra col·lectiva que va dirigir Jaume Vicens i Vives: la *Historia social de España y América*, en cinc volums, que també va aconseguir uns trenta anys de vida en reedicions successives.” [...]

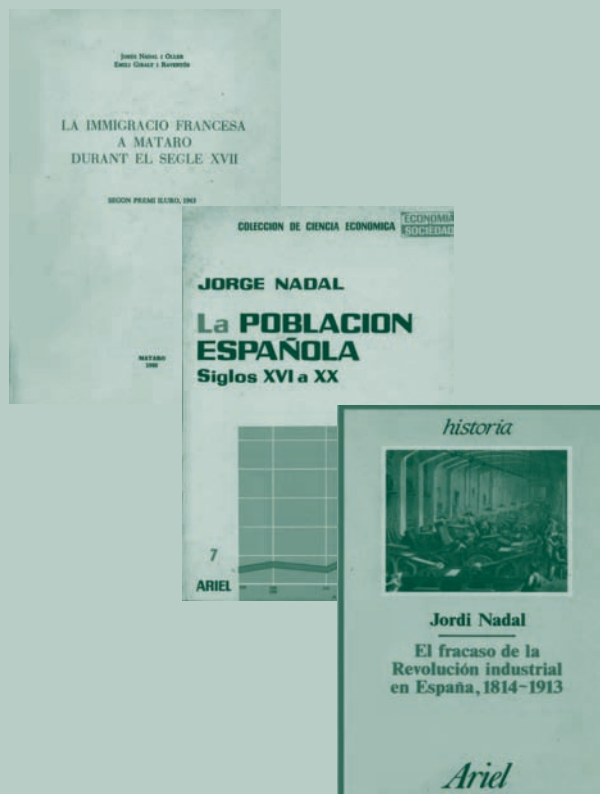
“En tractar de la història econòmica de Catalunya, Jordi Nadal ha privilegiat el període quan Catalunya va mostrar més puixança, de ben segur per recordar-nos que vam poder arribar lluny i que podríem tornar-ho a fer. En tractar de la història d'Espanya, ha insistit sempre en l'excepcionalitat espanyola en l'època contemporània, i en la idea que no es podien perdonar els desastres de l'Espanya contemporània com 'normals' en funció d'alguna pauta de normalitat europea. El seu tarannà d'historiador, fidel a copsar l'esperit del temps que estudia, i el seu tarannà de ciutadà, fidel a copsar l'esperit del propi temps, l'han portat a criticar enèrgicament les impostures del passat –i les del present.” [...]

“Jordi Nadal ha donat sempre la més gran importància al compromís docent – 'allò per al qual ens paguen', com no deixa de recordar sempre–. Ha estat un mestre per als seus alumnes, i un mestre, en la distància, per a tots aquells que han estat esperonats pels seus treballs encara que no el tinguessin de mestre. Aquesta comunitat és àmplia i estesa per tot Espanya i per altres països europeus. Els seus alumnes compartim haver estat impactats per la seva docència, que sempre tractava d'implicar-nos, desafiar-nos i fer-nos pensar. Ara que es parla tant de 'bolonyització', ell l'ha practicada sempre.

No res es fa sense esforç, i ell no ha deixat de reconèixer que fer bones classes li ha demanat sempre preparació. Ens ha recordat el que li havia dit Ferran Soldevila: 'Els estudiants obliden fàcilment les classes bones i recorden obstinadament les classes dolentes'. Ell ha sabut fer sempre classes bones, de les que deixen anar algun element que no s'oblida perquè et fa pensar.” [...]

“Aquest Jordi Nadal ha mostrat el seu compromís cívic en totes les circumstàncies. Ha estat disponible a criticar polítics quan ningú no s'atrevia a fer-ho i a defensar-los quan ningú no volia fer-ho. Anar a contracorrent i tenir un esperit independent han estat sempre qualitats 'nadalianes'. Denunciar la decadència de l'ensenyament públic, des de l'escola primària fins a la universitat, o denunciar la deriva funcional de la societat catalana, o recordar els orígens de la incomprensió castellana de Catalunya, o no plegar-se davant de decisions arbitràries –vet aquí actituds 'nadalianes'. [...]

“Tot això són només alguns dels elements del seu mestratge –els que es poden evocar en poques pàgines–, però suficients per entendre per què tants ens reconeixem deixebles seus i per què col·lectivament, com a Universitat, pensem en ell com a universitari exemplar. En aquesta ocasió, quan el proposem com a doctor honoris causa per la Universitat Pompeu Fabra, li donem les gràcies per ser tal com és i li demanem que no canviï.”

JOAN PERE FONTANELLA (1575-1649), UN ADVOCAT DE LUXE PER A LA CIUTAT DE GIRONA. PLETS I NEGOCIACIONS JURÍDICO-POLÍTIQUES D'UN MUNICIPI CATALÀ A L'ALTA EDAT MODERNA*Josep Capdeferro i Pla***Primer acte. Presentació de la tesi i les seves fonts principals**

En la tesi doctoral que he defensat a la UPF el setembre del 2010 he perseguit una interacció equilibrada entre dret, cultura jurídica i institucions polítiques en el marc de la Catalunya del segle XVI i sobretot del XVII. El títol anuncia un escenari local –la ciutat de Girona– i un protagonista destacat –el jurista Joan Pere Fontanella (1575-1649)–. S'aixeca el teló. Apareixen retratades i transcrits valuoses traces epistolars de la durable relació –més de quaranta anys!– entre municipi i advocat. Són cartes críptiques. S'hi reflecteix l'ensopida quotidianitat de dossiers judicials i negociacions jurídic-polítiques pretèrits per a la historiografia. L'obra promet ser soporífera. El públic, però, roman assegut perquè necessita verificar el que li han anunciat les crítiques: que, a l'edat moderna, un jurista docte podia jugar un paper clau en la defensa dels interessos d'una corporació, en la conformació d'una societat, àdhuc en el desenvolupament del dret general d'un país. Si més no en un país com Catalunya, impregnat secularment de iuscentrisme; en un racó de l'Europa del *ius commune* tardà.

Segon acte. Joan Pere Fontanella, un bon actor en diferents registres

Fontanella broda aquest rol de jurista docte. Té uns orígens i una forta empremta garrotxins –nascut a Olot, es forma a redós del monestir de Sant Pere de Besalú–. Aquesta herència no el deixarà quan, obtinguts els títols acadèmics en dret, s'instal·li a Barcelona. Al centre de l'escenari no hi falta mai una nodrida biblioteca jurídica, que l'advocat malda per tenir al dia amb volums arribats d'arreu, principalment dels centres editorials de Lió i de Venècia. Aquests llibres li permeten donar la màxima satisfacció als cada cop més

abundants clients, persones físiques i jurídiques, de condició eclesiàstica o secular, ennoblides o no. I és que el porten a confegir amb gran encert uns documents cabdals en la praxi processal catalana de l'època: les al·legacions o memorials, conservats en abundància als nostres dipòsits documentals. El fluid diàleg magistrat-advocats resulta, així, central en l'encaminament i la resolució dels casos. I també en el desenvolupament del dret ja que, des del 1599, les resolucions judicials, si la doctrina en verifica el fonament legal, poden tenir eficàcia general. El nostre protagonista assumeix aquesta tasca de verificació en la seva primera obra publicada –*De pactis nuptialibus tractatus* (vol. I: 1612; vol. II: 1622)–, dedicada als capítols matrimonials, eix secular de la regulació econòmica i successòria de mantes famílies catalanes.

Alguns badalls del públic imposen augmentar la tensió de l'obra. Les xarxes clientelars teixides a la Diputació del General o

“L'estudi de la figura de Joan Pere Fontanella i la seva tasca com a advocat de la ciutat de Girona ens obre una nova visió del dret, cultura jurídica i institucions polítiques en el marc de la Catalunya del segle XVI i sobretot del XVII.”

Generalitat per l'abat Benet Fontanella –diputat eclesiàstic el trienni de 1620– animen l'escenari. A l'època no es plantejarien en termes de corrupció sinó de visibilització social d'uns vincles de dret natural. Des de l'agost de 1623 el nostre jurista assumeix durant sis anys, no sense incidències, l'assessorament jurídic de la institució capdavantera de Catalunya. Tal patrocini comprèn una participació directa en els judicis de la Generalitat sobre matèries tocants a fiscalitat, finances i autoorganització. Es tracta d'una sucosa parcel·la de potestats públiques, especialment saborosa per a Joan Pere Fontanella en tant que combina aspectes de legalitat i d'oportunitat i resulta ser la seva gran experiència vital com a jutge. En aquest punt de l'obra els decorats van canviant. La ciutat de Tortosa, destacada clienta regular de l'advocat, li confia importants plets i negociacions. També ho fa el municipi de Vic, la correspondència del qual ens assabenta de la pressió patida pel món local a la dècada de 1630 per satisfer exigències fiscals i defensives creixents en un context de represa de les hostilitats de la monarquia hispànica amb França. Barcelona s'hi mostra reticent –el cèlebre afer dels quints n'és el paradigma–, la qual cosa ocasiona una desmesurada reacció de l'entorn regi: el desplaçament a Girona durant quasi dos anys de la capitalitat jurisdiccional de Catalunya. Els contorns de política i dret són més confusos que antany i la tasca quotidiana dels operadors jurídics òbviament se'n ressenteix.

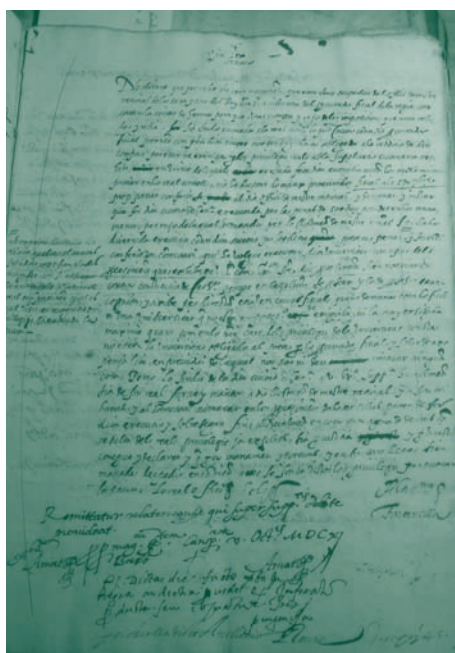
El nostre protagonista aprofita la relativa paralisi del sistema judicial per continuar recol·lectant al·legacions i judicis, que desembocaran en l'obra *Sacri Regii Senatus Cathaloniae decisiones* (vol. I: 1639; vol. II: 1645), ‘revolucionària’ en tant que realitzada des de fora de l'alt tribunal català, millor dit, per algú exclòs d'aquest. No és pas menys revolucionari el context en què apareix el treball: com a colofó a les tibantors de l'aparell de Felip IV amb institucions i dirigents de Catalunya, el Corpus de Sang de 1640 marca una ruptura. El Principat s'embarca en una singladura secessionista –aviat tutelada per la monarquia de França– en la qual juguen un rol significat Josep i Francesc Fontanella. L'edat avançada de Joan Pere no és obstacle per conduir-lo a col·laborar, a remolc, amb el règim en què s'han alineat son fill gran i son

benjamí. No pas sense prevencions, puix que al Principat la secular prevalença del dret sobre la política s'ha invertit al compàs de les armes i de mesures per beneficiar addictes i represaliar desafectes. El segon acte de la nostra obra s'esllangueix a partir del traspàs del jurisconsult, després del Nadal de 1649. Tal decés dóna joc a mostrar-li al públic el patrimoni de l'olotí i les desventures de sa vídua, els seus fills –instal·lats al Rosselló, romàs sota sobirania francesa–, néts i la resta de descendents. Aquest repàs es fa a través d'una teranyina de fonts notariales, judicials i d'algacions jurídiques, com escau a persones i béns implicats en confiscacions de signe polític, amb parentius prestigiosos però poc solvents –els Alemany de Bellpuig, de Tortellà– i també amb enfrontaments interns –els Sala d'Arenys–. S'abaixa el teló. Una madona s'eixuga dues llàgrimes. L'ha colpit el declivi del clan Fontanella. Sobretot l'escena de la mort del besnét del jurista, arrapat sense descendència a la condició de senyor d'un minvant districte garrotxí. Son cos encara era calent i els voltors ja se'n disputaven el botí...

Tercer acte. La defensa legal dels municipis a la Catalunya moderna

Tossines i murmuris. El públic necessita un canvi de protagonistes. S'aixeca el teló. L'acció s'ha traslladat a la ciutat de Girona. Una veu "en off" en fixa els paràmetres institucionals, propis d'un model municipal consular mediterrani. Se'n subratlla la rotació anual dels quatre càrrecs executius –anomenats jurats–, després d'un cerimonial d'extracció a sort. Els riscos que aquest sistema gravi o paralizzi la política local queden esmorteïts per la presència en l'organigrama de càrrecs tècnics com el secretari de la ciutat i els advocats aconduïts. El primer certament podrà perpetuar o reconduir usos i pràctiques, d'enorme transcendència a l'època. Ara bé, els segons, amb la legitimitat de la ciència jurídica, modulen l'argumentari dels seus clients. Caldrà, per tant, vetllar perquè siguin competents i s'identifiquin amb la ciutat. Això, en la nostra obra, es transforma en una anàlisi al detall dels requisits i mecanismes per accedir als càrrecs d'advocat local, les seves obligacions i incompatibilitats, remuneracions, etc. La recol·lecció dels paràmetres practicats en relació amb la figura de l'advocat municipal de poc serviria sense exemples, noms i

cognoms, interessos declarats i altres d'inconfessables. Així, el guió fa pujar a l'escenari una trentena de professionals del dret amb una patuleia de parents, coneguts i saludats, identificats gràcies a un curós creuament de fonts notariales i parroquials. La majoria d'aquests juristes estan relacionats amb les oligarquies locals de Girona. Sobretot els que exerceixen a la mateixa ciutat de l'Onyar. No tant els que, com Joan Pere Fontanella, estan aconduïts per portar plets i negociacions municipals a Barcelona, prop de l'aparell virregnal i d'altres institucions de la capital. En espera de gaudir en un futur –si

l'esforç ho mereix– d'una anàlisi prosopogràfica d'aquests juristes relacionats amb Girona, el públic es deleix amb un recorregut cronològic d'episodis que marquen l'inici i la intensificació de la col·laboració de Fontanella amb Girona. La plenitud de la relació professional es dóna durant la dècada de 1620 i a principis de la de 1630, temps en què la ciutat està paint amb dificultats un canvi de model productiu –més que no pas de cicle econòmic–. Es constata que, durant els anys 1640, es transforma la naturalesa de l'assessorament fontanellà, que esdevé menys quotidià i més polític –més que la ciència del jurisconsult, es busca la seva influència en els cercles profrancesos–. Tenir Fontanella sobre l'escenari no fa oblidar un actor secundari que

també patrocina durant quatre dècades el govern local gironí: Pere Boix. Ho fa de bracet de l'olotí, tot i que a vegades s'especialitzen per raó de matèria. El públic aplaudeix, seduït per aquests actors que evidencien la dificultat d'aïllar l'espai del dret respecte els de la política, les circumstàncies canviants i els afectes i les passions humanes.

Quart acte. Anàlisi de dotze casos en què Fontanella assessora Girona

Sintetitzar el darrer tram de l'obra és una quimera, donat son caràcter heterogeni. No en va, s'hi proposen al públic onze grans escenes, alguna amb esquetxos ben delimitats que quasi constitueixen escenes autònomes. Més complexa encara és una narració que adopta l'aparença d'una escena única (unes sessions de Corts), però resulta ser un calaix de sastre de microescenes. El públic percep que, quant a objectius, contingut i metodologia, aquesta anàlisi de casos promet ser la més original i ambiciosa de la peça teatral. I pot resultar arriscada la galeria policroma d'actors i de drames que desfilaran sobre l'escenari.

Tres escenes tracten temàtiques fiscals i oposen el municipi de Girona amb l'aparell de la monarquia hispànica. Evidencien una macla de factors, de caràcter més jurídic-polític (limitacions del bagatge de privilegis impetrat per la ciutat des de l'edat mitjana, socioeconòmic (incidència de xarxes personals d'interessos teixides entorn a la fiscalitat règia). El poder monàrquic, malgrat actuar sovint sense destresa o molt condicionat per interessos privats, demostra una força apreciable per posar el municipi contra les cordes. Moure's al marge o al fil de la legalitat li dóna rèdits abundants!

Les ofensives fiscals més o menys eficaces de l'aparell reial a les dècades de 1600-1610-1620 conformen unes variables macroeconòmiques (juntament amb una asfíxia monetària de Girona i, a més, la imposició de límits severos a son endeutament) que debiliten seriosament el potencial d'envigoriment de l'àmbit de poder municipal, que s'havia anat incrementant des del darrer terç del segle XVI.

A partir de tal conjuntura, es precipiten les dificultats per a la ciutat. Una sèrie

d'incidències que anys enrere suscitaven només unes esgarrinxades, es converteixen en plets intensos i sovint llargs. El cas més paradigmàtic és el relatiu a la ruptura del monopoli d'aprovisionaments alimentaris locals per part d'establiments concertats amb el capítol de la Seu. Des de 1623, s'agreuja la intolerància de la ciutat envers la fleca canonical, que venia fraudulentament pa a laics. Això suscita controvèrsies jurisdiccionals encadenades a múltiples nivells, incloent-hi el diplomàtic (entre la monarquia i el papat).

Identifiquem un altre exemple d'estira-i-arrossa que, l'any 1624, adquireix dimensions desproporcionades. Encén la metxa i suscita disputes entre municipi i autoritats règies de nivell local una provisió de llicències per exercir unes corredories comercials. L'escena, aparentment anecdòtica, té gran riquesa cromàtica, puix que comprèn qüestions disperses com les estructures gremials urbanes a l'antic règim o la venalitat dels càrrecs i oficis públics. Endemés, son objecte d'estudi es projecta sobre quasi cent anys, al fil de circumstàncies històriques canviants (guerres i ocupacions, període català sota sobirania dels reis de França,...).

Vegem una altra escena amb rerefons bèl·lic: per satisfer les seves necessitats peremptòries a nivell militar, la monarquia exigeix per primer cop a Girona, per a la construcció de galeries, unes prestacions de les quals la ciutat havia estat tradicionalment exempta. Els mitjans executius i les actuacions *de facto* dels agents del rei resulten intolerables al municipi, que intenta per tots els mitjans (amb èxit escàs) vehicular son malestar per vies jurisdiccionals. Un cop més constatem la poca eficàcia dels remeis jurídicistes de les institucions de legitimitat ascendent davant la via política de la cort.

Com s'ha anunciat, aquest quart acte de l'obra conté un valuós calaix de sastre. Mostra que Girona continua creient en les Corts Generals –a les sessions de 1626, concretament– com l'escenari polític per excel·lència del país. Conseqüentment, s'hi fa un extens repàs de les seves propostes normatives, per via legal o com a privilegis, en relació amb diversos àmbits (econòmic, judicial, reforma de la Diputació del General, observança del dret, etc.). L'anàlisi condueix a la conclusió que Girona està globalment satisfeta amb la seva posició en l'entramat “constitucional” de la

“Una de les conclusions del treball és que Girona està globalment satisfeta amb la seva posició en l'entramat ‘constitucional’ de la monarquia hispànica, sempre que se li garanteixin i s'ampliïn marcs d'autonomia política i financera amenaçats.”

monarquia hispànica, sempre que se li introdueixin retocs que l'experiència ha demostrat necessaris i es garanteixin i s'ampliïn marcs d'autonomia política i financera amenaçats. La monarquia, en canvi, esdevinguda protagonista passiva del procés legislatiu i actora distant de l'escenari social català, no entén el llenguatge del pacte ni de les obligacions jurades i les naturals; *ergo*, se li escapa la conveniència de fer concessions mitjanament atractives per a la consecució dels seus fins –seus, que no de la comunitat–. Girona, Tortosa o Vic se'n apareixen *de facto* com a projectes consolidats de ciutat-estat o de repúbliques semioligàrquiques (encara que sovint el factor popular pesi molt en llurs decisions), amb una dificultat creixent: encaixar en la superestructura que les enquadra.

Entre les escenes restants d'aquest quart acte de l'obra, només n'hi ha una en què la relació entre municipi i monarquia tingui un paper destacat. Es tracta d'un episodi durable sobre les rivalitats entre dues ordes de la Reforma catòlica (jesuïtes i carmelites descalços) per fer-se amb el favor (i l'espai físic i el diner!) dels ciutadans de Girona. Per al públic, serà un dels casos més atractius de la peça, malgrat la seva complexitat. La permissivitat general del municipi en matèria urbanística beneficia els carmelites descalços, que incorporen hàbilment una estratègica part de la muralla urbana en llur conjunt monàstic. Els jesuïtes, perjudicats per l'avenç de l'orde rival, aconsegueixen la implicació decidida en llur favor

de la Batllia General (gestora del patrimoni regi a Catalunya). Això posa en evidència les fractures i les fragilitats del poder municipal.

Li arriba el torn a una de les escenes més rodones de l'obra. Sens dubte, si calgués recomanar-ne una del quart acte de la representació, el públic triaria aquesta. Alguns dels fets que glossa són hilarants, la qual cosa no lleva rigor jurídic a l'anàlisi del cas. El desencadenant de la història és el redescobrimt, l'any 1622, de relíquies d'uns sants locals a la catedral de Girona. Hi ha un problema: aquests sants secularment només havien estat apreciats pel segment social relacionat amb el ram de la construcció; son gremi els estava consagrat. A mesura que s'evidencien els rèdits econòmics de les relíquies, el municipi reforça la seva condició de “tutor polític” de les corporacions professionals i intenta immiscir-se en les designacions de càrrecs dels treballadors de la construcció. El sector majoritari del gremi es resisteix públicament a ser “intervingut”. El poder eclesiàstic aprofita les dissensions per reivindicar la naturalesa prevalentment religiosa de les confraries. I “ressuscita”, amb la complicitat de puixants notaris i escrivans, una antiga corporació general de devoció que deixa en segon pla la corporació gremial. Aquesta darrera, ai las, es quedarà sense administrar els ingressos derivats de les relíquies.

El que s'ha explicat en aquest quart i darrer acte de la nostra peça teatral s'analitza de manera detinguda, atenent a les estratègies processals i polítiques suggerides o seguides pels advocats del municipi gironí. Així, es corrobora la transcendència dels càrrecs tècnics en un esquema institucional que, sense ells, hauria pogut freturar de continuïtat i de força a causa de la renovació anual dels edils i els seus consellers.

Josep Capdeferro

Doctor en Història per l'IUHJVV (2010) i llicenciat en Dret. Actualment és professor associat de la UPF. Les seves publicacions versen sobre història de les institucions polítiques i sobre història de la cultura jurídica.

LA VENDA DE CÀRRECS PÚBLICS A L'IMPERI ESPANYOL

Antonio García García

La venda de càrrecs públics va ser un arbitri financer al qual van recórrer algunes monarquies europees durant l'edat moderna. La corona de Castella no en va ser una excepció; ans al contrari, a les seves colònies va impulsar aquest arbitri fins a límits considerats infranquejables. La singularitat colonial ha estat considerada per la historiografia com a conseqüència i causa de la debilitat imperial. L'estudi de la venalitat a la Reial Audiència de Mèxic ens presenta una visió contrària a aquesta interpretació tradicional. El període més interessant per estudiar la venalitat és la Guerra de Successió, perquè van ser els anys en els quals la venda dels nomenaments de les magistratures indíanes va arribar al seu màxim històric i també per les implicacions polítiques que s'estaven jugant en aquest conflicte. En el nostre treball la venalitat es presenta despullada de l'embolcall teòric amb el qual la monarquia va justificar una política destinada a enfortir el poder del monarca envers el sistema polisnodial i l'autonomia dels virreis. En el centre d'aquesta estratègia se situaven els criolls, que havien patit l'ostracisme pel funcionament estructural del sistema administratiu contra el qual es dirigia la venalitat.

L'evolució legal de la venalitat a Castella s'aplicà a les Índies com a territori incorporat a la corona per unió accessòria des de 1558, any en el qual Felip II va estendre la venalitat al Nou Món. D'aquesta manera, el règim de transmissions entre particulars va seguir la mateixa dinàmica al llarg dels segles XVI i XVII a ambdues ribes de l'Atlàntic. Aquesta uniformitat es trencà al darrer terç del segle XVII quan Carles II va decidir vendre de manera generalitzada els nomenaments dels càrrecs judicials de les audiències indíanes. Malgrat que tant el dret castellà com l'indià prohibien taxativament la venda dels càrrecs amb jurisdicció, la legislació americana no es va canviar. Per contra, es va institucionalitzar una pràctica administrativa amb l'establiment dels mecanismes per dispensar aquests càrrecs a canvi d'un servei pecuniari a la monarquia. Simultàniament es va obrir un debat en el si de la cort entorn a les causes i conseqüències que es derivaven d'aquesta singularitat americana. La continuïtat legal impossibilità el canvi en la consideració negativa envers les vendes dels càrrecs de justícia. Per contra, aquesta consideració es va perpetuar, degut als arguments interessats exposats pel Consell d'Índies que han arribat fins als nostres dies.

Les causes polítiques davant de les financeres

La venalitat va ser des del seu origen més que un recurs financer, perquè comportava noves relacions envers els súbdits americans. Felip II va implantar la venalitat a les colònies com una nova font d'ingressos, però també com un poderós instrument per recuperar el control dels nomenaments. La decisió de vendre els càrrecs de jutges americans va ser justificada financerament per Carles II sense cap referència a la vessant política, que evidentment també tenia. Amb l'arribada de la dinastia borbònica, tots els sectors peninsulars i americans desitjaven o temien la implantació d'un centralisme polític més ferm.

L'any 1701 es decretava la reforma de la plantilla dels tribunals castellans i americans que limitava el nombre dels jutges a l'estrictament establert per la llei. Es tractà d'un atac en tota regla a la venalitat de les magistratures indíanes. Els compradors accedien a càrrecs d'oïdor (jutge de la sala civil), alcalde del crim (jutge de la sala criminal) o fiscal d'una de les dues sales; però normalment no eren *del número*, és a dir, de la plantilla establerta legalment, sinó supernumeraris. Això es devia a la dificultat que hi hagués una vacant en un tribunal

americà en el moment en què s'oferien diners per una plaça. La corona no podia calcular quan es produïrien, ja que els jutges no tenien una limitació de temps de servei. La possibilitat d'una vacant era encara més difícil en les dues audiències virregnals (Lima i Mèxic) perquè la seva provisió era per ascens des de tribunals de menor rang. Les flaires reformistes procedents de Versalles semblaven donar els seus fruits. La reforma dels tribunals s'ha interpretat en clau reformista, com a senyal del canvi administratiu dirigit per Lluís XIV amb la finalitat de racionalitzar la gestió colonial i obtenir millors fruits. Però la reforma dels tribunals no pretenia trencar amb la venalitat sinó recuperar aquells càrrecs més cobejats pels compradors. Per aquest motiu, els reformats rebien nous nomenaments en virtut de les compres anteriors, però supeditades ara a la gràcia reial del nou monarca. Sense aquesta operació de neteja és difícil explicar el posterior èxit de l'onada de vendes durant la Guerra de Successió.

Aquesta onada venedora fou durament criticada pel Consell d'Índies, que considerava la venda de càrrecs tan estratègics com la pèrdua de poder del monarca en una de les seves atribucions més preuades: l'administració de justícia. Els compradors buscarien rendibilitat per a la seva inversió en lloc de defensar els interessos imperials. El Consell d'Índies s'emparava en la seva obligació de debatre aquelles decisions que podrien ser contraproductives pel govern colonial i esgrimien el cos jurídic tant castellà com americà. No van arribar a l'extrem de posar en dubte la capacitat del monarca per prendre aquesta decisió, tesi defensada per juristes castellans com Castillo de Bobadilla, però sí que van establir el marc que delimitava les condicions que havien de concórrer per poder vendre els càrrecs judicials.

L'anàlisi d'una consulta de 1737 en la qual exposaren detalladament la seva posició ens permet entendre les veritables raons de la venalitat. Els consellers es remetien a sant Tomàs d'Aquino per concloure que s'havien de complir tres condicions per poder vendre aquests càrrecs: el preu de venda havia de ser moderat; la persona que rebés el nomenament havia d'estar preparada acadèmicament; i la monarquia havia de trobar-se en situació financera delicada que requerís aquest arbitri. La formulació d'aquest marc permeté als consellers conciliar el respecte a les decisions reials i mantenir la seva tutela sobre un sistema que titllaven de pervers. La referència a sant Tomàs era tan interessada com manipulada, perquè l'escolàstic només va considerar el preu i la preparació dels candidats però no la situació financera del rei. L'afegit era lògic perquè la *necesidad pública* era un concepte ideat per la literatura jurídic-política castellana per tal de legitimar la venalitat. Com a conseqüència de la tergiversació, els consellers van incórrer en una clara contradicció en defensar al mateix temps la finalitat financera de la mesura i la taxació a la baixa dels càrrecs susceptibles de venda.

Si la causa va ser realment financera la venalitat va ser un desastre. Pel que fa a l'audiència de Mèxic, la més important del virregnat i amb major prosperitat que la de Lima, els preus de venda eren ridículs, entre els 6.000 i els 10.000 pesos. En realitat, la causa financera era un pretext que amagava una decisió política dirigida a desplaçar el poder del Consell d'Índies a la metròpoli i disminuir l'excés d'autoritat del virrei a les colònies. L'objectiu era permetre, primer, i estimular, després, la participació dels *criollos* al govern colonial. La venalitat de càrrecs estretament vinculats al procés judicial (escrivans, procuradors o els *alcaldes mayores* i *corregidores*) no va provocar cap reacció del Consell d'Índies i, fins i tot, en alguns casos va participar-hi directament. La qüestió no radicava en la puresa jurídica sinó en el poder, i quan les atribucions dels consellers van córrer perill es va llançar tota la maquinària jurídica contra la venalitat. La via tradicional de nomenament dels magistrats va ser la terna (llista dels tres candidats més adequats a un càrrec) preparada pels consellers a raó de l'experiència administrativa i preparació acadèmica que constava a les *relaciones de mérito*. Els consellers utilitzaven aquest poder

per nomenar lletrats dels *colegios mayores* i universitats castellanques a les quals ells havien estudiat i mantenien relacions de dependència. La preocupació envers el govern colonial quedava en segon terme degut a l'estructura burocràtica del sistema polisinodial heretat dels Habsburg. El Consell d'Índies era un *tribunal de tránsito* en la promoció castellana envers el *tribunal de término* que era el Consell de Castella. Això explica que molts consellers mai haguessin estat a les Índies i que desconeguessin per complet la realitat americana. Ni tan sols s'hi interessaven perquè estaven més preocupats per fer bona carrera castellana per ascendir en l'escalafó dels consells i enfortir els seus lligams peninsulars. Els afectats per aquest sistema eren els criollos, que quedaven immediatament sense possibilitats de convertir-se en jutges.

Tanmateix, els virreis tenien potestat per concedir alguns oficis a les colònies així com nomenar interinatges. Els criats i els familiars que els acompanyaven al viatge cap a Amèrica eren els més gratificats. El nepotisme dels virreis era ben conegut a la cort gràcies, en gran part, a les queixes dels criollos per uns procediments a totes llums irregulars. El dret indià prohibia la concessió de càrrecs a familiars i a persones properes a les altes autoritats colonials, així com també reconeixia el dret dels descendents dels primers conqueridors i pobladors del Nou Món (els *criollos*) a ser els preferits als càrrecs públics

americans. La solució a la qual va recórrer la corona va ser la venalitat. Es tractava d'una solució proposada ja el 1599 en un memorial de Gonzalo Gómez de Cervantes. Els càrrecs més ambicionats pels cercles propers als virreis eren els d'*alcaldes mayores* i *corregidores*. El 1678 els virreis van perdre, per recuperar-lo poc temps després, el poder per nomenar aquests càrrecs, que van passar immediatament a ser susceptibles de venda.

La proliferació dels criollos en les audiències gràcies a la venalitat ha estat explicada des de la vessant financera. Per als historiadors Mark A. Burkholder i Dewitt S. Chandler la seva elecció es devia a criteris econòmics perquè eren els que oferien més diners. Això és cert parcialment. Quan es feia una oferta per obtenir el càrrec també s'havien de pagar les dispenses legals a algunes lleis que podien deixar el nomenament en paper mullat. Una excepció legal recurrent va ser la de poder estar casat amb una dona de la jurisdicció on impartien justícia. Altres van pagar per ser naturals de la jurisdicció, amb la qual cosa quedaven desvirtuades totes aquelles lleis que prohibien tenir contactes familiars amb la societat colonial. També es va intentar anar més enllà fent pagar en un cas a un candidat que era crioll; però va ser el Consell d'Índies l'encarregat de corregir aquest error legal. Per tant, no hi havia raons objectives per pagar més ja que els peninsulars una vegada al càrrec podien recórrer també a aquestes llicències per arrelar amb força a la societat colonial. Per altra banda, el recurs a la compra resultava més econòmic per als criollos i menys rendible per a la cort que no pas les despeses que havien de sufragar si intentaven seguir la via tradicional. Especialment gravós era el viatge a la cort, el manteniment i els suborns que afavorien situar-se en un bon lloc a la terna.

Les conseqüències: la incapacitat davant de l'eficiència

La vinculació entre corrupció i venalitat enunciada pels consellers d'Índies s'ha estès entre la literatura històrica. En aquest sentit, podem recordar la consideració de l'època de la venalitat de les magistratures indíanes (1687-1750) com l'*edad de la impotència*, formulada pels historiadors Mark A. Burkholder i Dewitt S. Chandler. La historiografia ha comès un greu anacronisme en l'anàlisi de la política de

“La venalitat no obeeix a una necessitat econòmica de l'Estat, sinó a una necessitat social: permetre l'ascens social de sectors, especialment els criollos, que estaven apartats del sistema. Així doncs, el problema era estructural i la venalitat va permetre superar aquestes limitacions sense necessitat d'una reforma profunda.”

nomenaments basada en la venalitat i, com a conseqüència, no s'ha interpretat adequadament el funcionament de la burocràcia colonial. En primer lloc, hauríem de valorar la consideració del càrrec públic a l'edat moderna com el que realment era: un servei que es feia a la monarquia i una gratificació per part de la corona als seus súbdits ja fos mitjançant la *merced* o la *gracia* reial, dos conceptes ben diferenciats però que s'acostumen a confondre. Entre el servidor que rebia una *merced* en resposta als seus serveis o una *gracia* a discrecionalitat de la corona s'establí un lligam de dependència amb el rei. En aquesta vinculació l'element econòmic guanyà terreny durant la Guerra de Successió. En moments de dificultat la corona recorria als seus buròcrates per alleujar la situació financera mitjançant tota una sèrie d'obligacions pecuniàries. El cas més paradigmàtic és la *media annata*, que consistia en el pagament de la meitat del sou del primer any a la monarquia. Les mostres de gratificació també es van fer extensibles als buròcrates que mitjançaven en la concessió dels títols de nomenament.

Durant la Guerra de Successió les obligacions pecuniàries que afectaven a la burocràcia colonial es van multiplicar. La *media annata* es va convertir en *annata entera*, és a dir, els buròcrates pagaven íntegrament el sou del primer any de servei. Com a consideració pel servei econòmic prestat a la monarquia, aquesta novetat no afectà els compradors. A tots els buròcrates es va aplicar un descens del salari i se'ls van exigir donatius. Cap d'aquestes obligacions van ser criticades pel desemborsament econòmic que suposaven i que podrien portar a cercar recursos econòmics extralegals. La lògica que guiava la venalitat es va aplicar també als donatius perquè a canvi d'una bona suma s'oferien títols honorífics. La burocràcia colonial de Nova Espanya va aconseguir i va pagar grans quantitats durant el conflicte successori i el candidat borbònic ho va recompensar amb l'enviament al virrei de Mèxic d'una sèrie de títols de cavallers en blanc per inscriure-hi els que més haguessin ofert. Dos d'aquests títols estaven reservats per als magistrats que més eficaçment haguessin participat. Els magistrats criolls o ben connectats amb la societat, malgrat les restriccions imposades en aquest sentit per la legislació, van poder negociar amb el consolat, les universitats i altres institucions colonials. A més, els compradors donaven

confiança a la monarquia per poder servir a la burocràcia en moments complicats. Els diners de la compra eren signe del seu poder econòmic. Aquesta independència econòmica respecte als ingressos legals es veu clarament en els *juicios de residencia* (inspecció rutinària que tots els càrrecs públics havien de passar una vegada finalitzada la seva gestió) i en les *relaciones de mérito*.

Mentre que en les relacions de mèrits a més dels títols acadèmics s'afegien les eventuals entregues de diners a la monarquia, als *juicios de residencia* a més de les acusacions formulades pels súbdits americans s'estudiava també el cost financer que suposava per a la corona el servei desenvolupat pel *residenciado*, valorant-se positivament les despeses pagades de la seva butxaca. A més, la presentació d'una fiança lliurava a l'investigat de donar la cara davant el jutge de residència, malgrat que la investigació prosseguia el seu curs. La majoria de sentències condemnatòries es resolien amb una multa pecuniària i el fet d'haver-la pagat permetia als buròcrates l'obtenció d'un nou càrrec públic independentment de la gravetat de les acusacions.

El poder del Consell d'Índies en la proposta dels càrrecs públics es fonamentava en el control de la qualitat dels candidats. Malgrat no participar en les designacions dels compradors, la capacitat teòrica estava fora de tot dubte atès que tots ells eren lletrats, molts fins i tot doctors. Els consellers no van carregar les tintes en aquesta qüestió, de comprovació ràpida, sinó en el col·lapse administratiu

que se seguia de vendre les magistratures de les audiències de Mèxic i de Lima. Atès que un seient en una d'aquestes dues audiències, les de major rang, era el més desitjat, no hi hauria vacants per poder ascendir des de les audiències menors. Aquesta tesi, defensada també pels estudis colonials, ha estat desmentida en el nostre treball. De fet, moltes compres eren en realitat la compra d'un ascens que s'havia postergat en el temps com a conseqüència de l'anquilosada carrera administrativa. No hi havia promocions des de les audiències virregnals vers les Chancillerías castellanes, el Consell d'Índies o una de les presidències de les audiències indíes de menor rang. El problema era estructural i la venalitat va permetre superar aquestes limitacions sense necessitat d'una reforma profunda que es postergarà fins al regnat de Carles III.

El final de la venalitat

La corrupció i la incapacitat intel·lectual que breument hem analitzat en aquest article eren dos prejudicis no tan sols vers els compradors sinó, especialment, respecte als criolls. Dos memorials, el de Bolívar de la Redonda al segle XVII i el d'Antonio de Ahumada després de la Guerra de Successió, van intentar acabar amb aquests mites. Després del conflicte successori, la política colonial va girar el seu rumb tant a la Península com a les colònies. El 1716 van encarregar a Francisco Garzarón una visita general al tribunal de Mèxic amb l'objectiu d'acabar amb la presència majoritària dels criolls. Les reformes borbòniques de Carles III van ser deutores d'aquesta nova política, com es reflecteix en el fet que la instrucció de Gálvez com a visitador general li encomanava la supervisió de l'audiència de Mèxic per aclarir si l'obra de Garzarón encara pervivia.

Antonio García García

Doctor en Història per l'IUHJV (2011). Les seves línies d'investigació se centren en l'estudi de les reials audiències americanes i, més en concret, en la política de la venda de càrrecs. Ha publicat diferents articles i capítols de llibre.

L'EMPRESA DAFENG I LA INDUSTRIALITZACIÓ COTONERA
A XANGAI

Carles Brasó

Introducció

L'origen de l'expansió del sector cotoner tingué lloc a la Xina des de la invasió mongol i l'establiment de la dinastia Yuan (1271-1368). En aquella època la tecnologia xinesa estava molt desenvolupada i, en el sector tèxtil, es coneixien màquines tan avançades com la filadora de múltiples fusos, un clar precedent dels invents de la Revolució Industrial anglesa. Però a la Xina no es produí un procés d'industrialització, tot i que el delta del Yangzi (on es troba Xangai) es convertí en un dels centres tèxtils més importants del món. Els béns de cotó es van continuar fabricant a dins de les cases amb instruments rudimentaris. A la Xina hi havia un mercat molt desenvolupat de béns de cotó i de gra que cobria les necessitats bàsiques de la població; però la base de l'economia va continuar sent la producció domèstica.

Segons la historiografia recent, a la Xina no es produí la Revolució Industrial perquè no resultava eficient emprar màquines intensives en energia i estalviadores de treball. En canvi, a Anglaterra, on els salaris eren elevats i el carbó extremament barat, els empresaris tenien forts incentius per buscar un dispositiu que estalviés treball consumint carbó. Aquest nou corrent historiogràfic, que relativitza el paper de l'aparent superioritat institucional de certes regions europees, també ha trencat amb el mite de la pobresa malthusiana que, suposadament, afectava les poblacions preindustrials. De fet, l'economia xinesa, basada en el comerç sense indústria, era capaç de mantenir una densitat de població molt elevada i era força semblant al concepte de mercat que va definir Adam Smith: amb una preeminència del mercat intern sobre el mercat extern i amb el treball com a mesura

fonamental de l'economia. Tot el contrari del que succeí a Anglaterra a finals del segle XVIII, on la màquina, com a eina que estalvia treball, i el mercat exterior van esdevenir fonamentals.

Aquesta reflexió sobre les bases de la Revolució Industrial centrada en el sector cotoner conforma la introducció i el marc teòric de la recerca. Les guerres de l'opi van posar de relleu la incompatibilitat entre aquests dos models de desenvolupament i, a mitjans del segle XIX, l'economia xinesa va entrar en una crisi profunda. A les victòries angleses de les dues guerres de l'opi, s'hi han de sumar els desastres climàtics, que van desfer la xarxa comercial que estructurava el mercat xinès tradicional, i les nombroses revoltes, com la rebel·lió Taiping i els seus efectes devastadors. La geografia xinesa es va fragmentar i la seva economia va quedar sistemàticament deprimida: és el que a la Xina es coneix com el segle de la humiliació nacional (1850-1950). La present investigació se centra en aquest període històric, moment en el qual a la Xina la fàbrica moderna va fer acte d'aparició.

Les comunitats de Xangai

Amb les guerres de l'opi els anglesos s'assentaren al nord de la ciutat de Xangai i van imposar una versió especial del liberalisme. Es va forçar el "sistema dels

"Davant del creixement de les importacions de béns industrials a finals de segle, va fer-se evident que la Xina havia de construir més fàbriques per ser competitiu. Amb aquesta idea va néixer la primera fàbrica xinesa de filats i teixits de cotó a Xangai: l'empresa Dafeng."

ports segons els tractats" (*treaty port system*), en què es privilegiava el comerç exterior en detriment del mercat interior. Alguns xinesos van definir aquest sistema com un país dins d'un altre país, ja que les ciutats sotmeses funcionaven com entitats independents on els colons gaudien d'extraterritorialitat. Darrere d'aquest sistema hi havia la voluntat de vendre el nou producte industrial. Les guerres de l'opi pretenien obrir les portes del mercat xinès, idealitzat com una espècie d'El Dorado, ja que era el mercat més gran del món en termes de població. Però la progressiva fragmentació regional va fer que el fil de cotó industrial anglès, molt més barat que el produït a mà, no es vengués tal com s'esperava. Les filadores van continuar filant mentre Anglaterra clamava que calia obrir més ports.

Xangai es va convertir en el punt principal de compravenda i en una nova terra d'oportunitats. A part de l'opi i dels béns industrials, els anglesos també van introduir-hi la fàbrica. Al principi van ser els estibadors anglesos que reparaven vaixells de vapor. Veient-los, un sector de l'avantguarda política xinesa va entendre que calia fabricar vaixells de vapor per una qüestió d'autodefensa. Així van néixer les primeres fàbriques xineses poc després de la segona guerra de l'opi. Per altra banda, davant del creixement de les importacions de béns industrials a finals de segle, va fer-se evident que Xina havia de construir més fàbriques per ser competitiu també a la guerra comercial. Amb aquesta idea va néixer la primera fàbrica xinesa de filats i teixits de cotó a Xangai, al 1890.

És aquí on cal situar els orígens de l'empresa Dafeng. En termes numèrics, la migració de xinesos a Xangai va ser molt més important que la presència britànica. A la ciutat costanera de Ningbo les guerres de l'opi i les nombroses revoltes internes van provocar una emigració massiva cap a Xangai. Com que el comerç intern xinès es va veure perjudicat per la fragmentació i pels privilegis que havien guanyat els anglesos, va sorgir una nova classe social de comerciants xinesos que buscaven feina a les companyies estrangeres, com fou el cas del fundador de l'empresa Dafeng, el comerciant de Ningbo, Wang Qiyu (1883-1961).

Aquests comerciants, anomenats *compradores*, aprenien com es fabricaven els productes que importaven els estrangers: fil i teles industrials, mistos, querosè, farina, vidre, medicines, ferreteria, tabac, etcètera. Contractat per una empresa química anglesa, Wang Qiyu va familiaritzar-se amb les tècniques modernes de tintoreria industrial que feien possible la fabricació barata de teles de cotó tenyides. Wang Qiyu es va associar amb un mestre tintorer del delta del Yangzi i amb un home de Ningbo que havia estudiat un curs d'enginyeria al Japó. Els tres van començar a experimentar i així va néixer el taller de merceria i blanqueig de fil de cotó Dafeng al 1913.

Del taller a la fàbrica

Dafeng va ser un experiment econòmic que fusionava característiques xineses amb noves prestacions vingudes de fora. Organitzativament, Dafeng no diferia dels tallers tradicionals que hi havia a Xangai abans de la guerra de l'opi. Però Dafeng merceritzava i tenyia fil d'importació mitjançant tints químics estrangers i gaudia de les noves comoditats que havien implantat els anglesos: aigua corrent i electricitat. I com que va ser el primer taller que va aplicar la tècnica de la mercerització a la Xina, la novetat va ser molt valorada per les associacions tradicionals de comerciants i sastres xinesos que operaven a la ciutat de Xangai.

Entre 1913 i 1919, el taller va acumular força beneficis i va reclutar nous socis, gràcies al qual va incrementar el seu capital. El 1920, Dafeng es va constituir com una societat anònima limitada per accions i es reuní la primera junta d'accionistes per escollir l'òrgan executiu principal de l'empresa: el consell d'administració. Amb l'objectiu de construir una gran fàbrica, el consell va decidir comprar un solar als afores de Xangai i adquirir maquinària a diverses empreses angleses: telers mecànics, motors de vapor, màquines de mercerització, de tenyit, etcètera. Dafeng va contractar un enginyer anglès i una plantilla d'obres especialitzats per tal de gestionar tota aquesta inversió.

Dafeng va passar de tenir una vintena de treballadors a tenir-ne més de cent. De sobte, si en el taller les feines s'assignaven de manera informal, ara cadascú tenia una responsabilitat i un rang ben definits. Les vides dels obrers van quedar sotmeses a una estricta ètica del treball. En general, eren nois joves (la mitjana d'edat era de vint anys) i solters. La jornada de treball durava dotze hores i la majoria dormia a les habitacions que facilitava la mateixa empresa. La producció i els beneficis es van accelerar.

Mentrestant, Wang Qiyu i els seus socis van construir una nova planta de filats just al costat de la fàbrica Dafeng. Les dues fàbriques associades es van convertir en la primera planta cotonera integrada de la Xina, és a dir, la primera fàbrica que feia tots els processos del cotó des de la matèria primera fins al producte acabat, de manera que ja no necessitaven comprar fil d'importació. Els productes s'anunciaven a les revistes de moda de la ciutat i es venien als primers centres comercials que es van obrir a la Xina. Al llarg dels anys vint i trenta, els beneficis es van disparar, les instal·lacions es van ampliar i el capital va augmentar de nou. Cada any, l'empresa consumia més carbó i electricitat; produïa més i contractava més gent. En definitiva, Dafeng creixia. La diferència fonamental entre el taller i la fàbrica rau precisament en el creixement.

Les polítiques de la industrialització

Les fàbriques no només evoquen el negoci privat sinó que també són un afer públic.

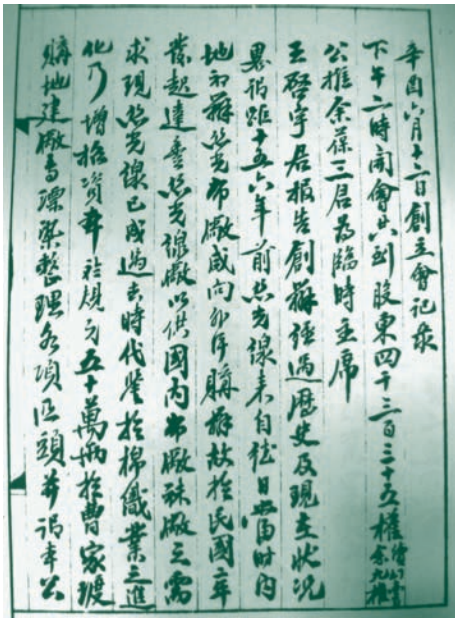
La revolució republicana de 1911 va popularitzar l'eslògan polític que calia "fomentar la indústria per al desenvolupament del país". Els emprenedors industrials, com Wang Qiyu, van mostrar-se entusiasmats amb la modernització nacional. L'optimisme va arribar a un punt àlgid quan la Primera Guerra Mundial va ocasionar una davallada del comerç europeu. Els comerciants asiàtics van aprofitar aquest buit (i la pujada dels preus dels productes), per obtenir beneficis i invertir el capital comercial acumulat construint fàbriques

cotoneres. En aquest sentit, l'edificació de la fàbrica Dafeng és representativa d'aquest ímpetu industrial que es produí a la Xina entre 1919 i 1921, l'època daurada de la burgesia xinesa.

Però tot i aquest nacionalisme explícit de l'empresariat, les indústries com Dafeng depenien dels estrangers, ja que importaven maquinària i contractaven enginyers forans. De fet, aquestes fàbriques no van començar a ser operatives fins que no va arribar la maquinària d'importació, un cop acabat el conflicte europeu. La dualitat entre el nacionalisme ideal de la classe industrial i la pragmàtica empresarial és clau per entendre els esdeveniments polítics posteriors. Tot i la retòrica nacionalista, les iniciatives empresarials estaven indefectiblement lligades al comerç internacional.

D'altra banda, Japó va experimentar un *boom* industrial a la mateixa època, convertint-se en la primera potència industrial asiàtica. Però com que l'arxipèlag disposava de pocs recursos naturals i d'un mercat força limitat, va començar a pressionar militarment les regions del nord

de la Xina: allà hi comprava cotó, hi venia els seus béns manufacturats i de seguida va començar a construir-hi fàbriques. Al 1923, moltes empreses cotoneres xineses (encara endeutades per les compres de maquinària) van haver de tancar perquè la competència japonesa deixà escanyolits els beneficis empresarials, ja que incrementava els preus dels béns de producció (carbó i cotó) mentre baixaven els preus dels béns de consum (fil i teles). El tancament de moltes fàbriques entre 1923 i 1924 va ser un dels factors desencadenants de les primeres revoltes obreres que es van produir a la Xina. Les protestes anaven dirigides contra l'imperialisme estranger i això va posar en una difícil situació la burgesia xinesa, nacionalista però inevitablement occidentalitzada.

Els boicots contra els productes d'importació, la violenta repressió del Partit Nacionalista (Guomindang) contra els comunistes i l'adveniment de la Gran Depressió van tensar encara més la corda que unia el nacionalisme i la pràctica empresarial. El 1931, Japó va ocupar les terres manxús i va prohibir les importacions de béns de cotó xinesos a les zones ocupades. A Xangai es va mobilitzar un gran boicot contra Japó que va desencadenar el bombardeig japonès de la ciutat a principis de 1932. Preveient la imminència de la guerra entre la Xina i el

“El cas de l'empresa Dafeng permet entendre millor el pas del taller a la fàbrica. La industrialització és un fenomen que accelera els processos que formen part de la producció de béns. Però perquè aquest sistema funcioni és necessari que tant l'empresa com els mercats del seu voltant s'expandeixin.”

Japó, moltes empreses van iniciar llavors una llarga marxa cap a l'exterior.

Wang Qiyu es va associar amb un enginyer anglès i Dafeng es va convertir en una societat de nacionalitat anglesa per tal d'evitar els bombardejos. Amb l'esclat de la guerra al juliol de 1937 els japonesos van tancar els accessos que connectaven Xangai amb la resta del país. Dafeng i les empreses que van sobreviure a Xangai no tenien una altra alternativa que dependre totalment de les provisions de cotó dels vaixells estrangers i de la venda fora de la Xina. Amb raó, els habitants de Xangai van definir la ciutat com una illa solitària. Quan Xangai va ser alliberada a l'estiu del 1945, la inestabilitat econòmica i la guerra civil entre nacionalistes i comunistes van fer que, de nou, les empreses cotoneres depenguessin més del mercat exterior que del xinès. La fuga de capitals va empitjorar encara més la crisi i l'economia nacionalista es va col·lapsar el 1948. Wang Qiyu, l'enginyer anglès i bona part dels socis de Dafeng van emigrar a la colònia anglesa de Hong Kong; mentrestant, a Xangai, es van quedar les màquines, ja una mica antiquades, i un miler de treballadors sense feina. De fet, així van començar les col·lectivitzacions, fins i tot abans de l'arribada dels comunistes.

Conclusions

En definitiva, a Xangai i al delta del Yangzi hi havia un sistema econòmic propi que va funcionar fins a mitjans del segle XIX. Aquesta economia, que anava prou bé si tenim en compte que la Xina era la principal potència econòmica mundial a mitjans del segle XVIII, es basava en la preeminència del mercat intern i en l'ús intensiu del treball. A mitjans del segle XIX, aquest sistema va entrar en crisi i alhora va rebre l'impacte del model econòmic de l'Anglaterra industrial.

El cas de l'empresa Dafeng permet entendre millor el pas del taller a la fàbrica. La industrialització és un fenomen que accelera els processos que formen part de la producció de béns. La fàbrica requereix que cada cop hi entri més *input* de capital, matèria primera, energia i treball, i en surti un major *output* de mercaderies. Però perquè aquest sistema basat en el creixement

funcioni és necessari que no només l'empresa s'expandeixi sinó que també ho facin els mercats del seu voltant.

I això no va succeir a la Xina. Les fàbriques cotoneres havien de recórrer als mercats exteriors perquè la Xina no era un mercat en expansió sinó tot el contrari. Trossejat per les guerres intestines i les intervencions estrangeres, bloquejat per les dificultats en el transport de mercaderies i empobrit per la falta de comunicacions i pels desastres naturals, el mercat xinès va resultar pràcticament inaccessible. Justament, aquest aïllament de Xangai respecte de la resta del país i la seva dependència excessiva en els mercats exteriors, van causar l'esfondrament del projecte nacionalista de la burgesia xinesa.

Carles Brasó Broggi

Doctor en Història per l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives. Llicenciat en Sociologia i en Estudis de l'Àsia Oriental. Ha fet investigacions sobre la immigració xinesa a Catalunya i a Zhejiang (Xina) i sobre el desenvolupament de la indústria tèxtil a la Xina (pel qual ha guanyat recentment el primer Premi Àngel Rozas). Actualment és professor associat d'Història Econòmica Mundial al Departament d'Economia de la Universitat Pompeu Fabra i consultor a la UOC. carles.braso@upf.edu

Hans-Jürgen Puhle

Doctor en Filosofía, profesor emérito de Ciencias Políticas y de Historia Contemporánea de la Universidad Goethe (Frankfurt). Ha impartido docencia en las universidades de Münster, Cornell, Oxford, Stanford, Tel Aviv, Chile, FLACSO Buenos Aires y el Instituto Juan March de Madrid, entre otros. Ha formado parte de varios comités de investigación en ciencias sociales y grupos consultivos científicos en Alemania, España y Estados Unidos, especialmente del Social Sciences Research Council de Nueva York. Sus líneas de trabajo se centran en el estudio comparado de la historia política del mundo occidental, los problemas de la modernización estatal, los partidos políticos, los grupos de presión y movimientos sociales. Entre sus últimas publicaciones hay que destacar *The Politics of Democratic Consolidation* (1995), *Von der Diktatur zur Demokratie* (1999), *Defekte Demokratie* (2003), y *Democracy, Intermediation and Voting on Four Continents* (2007). Su investigación actual se centra en el estudio de las diferentes trayectorias de modernización democrática en diferentes partes del mundo.

Estamos en un contexto de crisis económica que ha llevado a que desde algunos sectores se plantee también como una crisis del modelo democrático. En sus escritos defiende la existencia de varios tipos de democracias, especialmente entre democracias consolidadas y democracias defectuosas. ¿Cuándo se considera que una democracia está consolidada?

Hace quince años hemos contestado: cuando la democracia es “the only game in town”. Los criterios varían según autores. Nosotros tenemos una lista clara y explícita de los criterios necesarios de lo que llamamos *embedded democracy*, y consideramos una democracia consolidada cuando existen éstas características en forma suficiente. Son once criterios. Por un lado los siete de Robert Dahl: la existencia de representantes políticos electos, sufragio inclusivo, derecho a ser elegido, elecciones libres y honestas, libertad de opinión, de prensa y de información, derecho de asociación libre y un gobierno por representantes electos sin dominios reservados. A estos hemos añadido cuatro más que se refieren al control de poderes y al estado de derecho: derechos humanos y civiles (*rule of law*), cortes de justicia independientes, igual acceso e igualdad frente a las cortes y, finalmente, los derechos y la protección de minorías. El problema empírico consiste en determinar en qué medida, en un caso concreto, un criterio está satisfecho “de forma suficiente”.

En un mundo cada vez más globalizado, con los problemas derivados de la inmigración, se puede plantear el tema de la calidad de la democracia. Casos como la expulsión de los gitanos en Francia, o las declaraciones de la canciller alemana sobre el fracaso del modelo integrador de Alemania son inquietantes. Sin duda pueden ser entendidos como un problema de calidad democrática en la medida que no parece fácil definir qué criterios permiten a unos ser ciudadanos y a otros no.

Son nuevas dimensiones del problema. Todavía no hemos discutido suficientemente los problemas de una redefinición necesaria de lo que es o puede ser “la ciudadanía”. En la arena política básicamente se trata de inclusión o exclusión. En los viejos estados-

nación europeos estaba perfectamente definido qué era un francés, qué era un alemán, quizá con criterios diferentes, pero válidos para su época en sus territorios respectivos. Ahora con la Unión Europea, en una época de migración masiva, tenemos un problema: parece que esos criterios tradicionales de ciudadanía ya no funcionan en la vieja forma. Tenemos que definir los derechos de la gente inmigrante que no son ciudadanos, y clarificar (y tal vez modernizar) las condiciones para lo que en épocas anteriores se llamaba su “naturalización”. Hay estudios que han demostrado que la idea de la ciudadanía se ha convertido en un concepto más abierto y más difuso. Y creo que actualmente, más que antes, la calidad de una democracia depende también de cómo funciona con respecto a sus no

I U H J V V

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

ciudadanos. Todavía no hemos estudiado suficientemente esta nueva dimensión en términos de teoría democrática, aunque los criterios de la más alta inclusividad del voto y de los derechos humanos y civiles han invitado a este debate desde hace tiempo.

En sus primeros estudios consideraba que Europa occidental gozaba de un alto nivel de consolidación. A veces, viendo la realidad de la calidad democrática española, la corrupción de los partidos, el desencanto de una parte de la sociedad hacia los líderes políticos, etc., es fácil pensar si no se habrá producido un retroceso en nuestra calidad democrática.

En la comparación a nivel global estos defectos son menos graves que en otros países, como por ejemplo Italia, Grecia, México o Argentina, por no hablar de otros como Bolivia o el Congo. Esto es lo que han mostrado casi todos los estudios que tratan de cuantificar los indicadores de "calidad democrática". En el caso español, algunos autores se sorprenden que pueda hablar de democracia consolidada para España cuando hay conflictos tan candentes como el vasco, de carácter violento. Pero este conflicto es un conflicto limitado, cada vez menor, y que el peso del cual no ha hecho a la democracia española menos viable, ni ha dificultado su proceso de asentamiento. Tienen más problemas países como Italia o Bélgica.

"En Europa, a parte de algunos presidentes del Benelux, sólo han sido los cancilleres alemanes, de Adenauer a Helmut Kohl, los que han dicho positivamente que quieren unos 'Estados Unidos de Europa'."

En el contexto de esta globalización, hay sectores políticos que creen que el camino de Europa pasa por la creación de un nuevo "estado" que unifique a todos los miembros. El reciente tratado de Lisboa plantea una ruta en esta dirección. Dadas las grandes diferencias internas entre los países de la Unión, ¿es viable un "estado europeo" con una calidad democrática mínima y consolidada?

Esta es la pregunta del millón de dólares. ¿Qué calidad podría tener la Europa que queremos? ¿Queremos unos "Estados Unidos de Europa" como los Estados Unidos de Norte América? El sueño de los "Estados Unidos de Europa" ha sido un buen sueño durante los cuarenta años después de la II GM. Pero nada más que un sueño. La realidad es que la gran mayoría de los actores políticos en Europa no quiere un "Estado europeo", y nunca lo han querido. Tampoco creo que el tratado de Lisboa vaya en esta dirección. Las excepciones han sido, por algún tiempo, algunos políticos de los países del Benelux, y los cancilleres alemanes, desde Adenauer a Helmut Kohl, por razones evidentes de la trayectoria alemana a partir del régimen nazi y la derrota en la II Guerra Mundial. Todos los otros actores políticos han ido en contra de un "Estado europeo". Fue mucho más popular la vieja idea Gaullista de un "Europa de las patrias". Parece que no hay una mayoría suficiente ni entre las elites políticas ni entre los ciudadanos

para el modelo de "Estados Unidos de Europa", o para cualquier tipo de "Estado", y tampoco parece probable que lo habrá en la década que viene. La Europa del futuro será menos que un "Estado".

Sin embargo la cuestión es, ¿Qué es lo que llamamos la "Unión Europea"? ¿Qué carácter institucional tiene? En este asunto no hay consenso, ni en cuanto a la descripción de lo que tenemos, ni en cuanto a la dirección deseada. A veces Europa parece indefinible. No es un estado, ni es una confederación, es algo *in between*. ¿Es un "consorcio"? ¿Es un "condominio"? No está muy claro. Algunos autores recientemente han intentado definirla como un "imperio". Es un término suficientemente ambiguo con una gran

ENTREVISTA

trayectoria histórica, pero altamente difuso y variado: el sacro-imperio germánico, el otomano, ruso, inglés, francés, etc. No veo la viabilidad de este concepto. La Unión Europea parece más bien una unión concertada, con tendencias centrípetas y centrífugas a la vez, diferente por sectores, con círculos concéntricos de más coordinación y densidad en su núcleo y menos en la periferia, y pautas variadas del respectivo *membership*. Sin duda un fenómeno bastante complejo para el cual carecemos todavía una palabra adecuada.

Un tema que usted conoce bien por sus estudios es la cuestión de la calidad democrática de Latinoamérica. Hace unos veinte años planteaba que había regímenes en vías de consolidación con un futuro esperanzador. En los últimos tiempos están sucediendo numerosos cambios políticos, tanto de derechas como de izquierdas, que generan inquietud sobre su futuro democrático. ¿Hacia dónde va Latinoamérica?

Lógicamente el tema no resulta fácil de resumir en pocas palabras. La situación es mixta. En general tenemos un cierto progreso de la democratización en las dos últimas décadas. Uruguay y Chile son casos muy claros de consolidación democrática, y se ha acercado bastante Brasil, a pesar de los problemas que todavía tienen en el interior del país. A grandes rasgos hay como dos pautas de cambio que se diferencian por sus promotores principales

que pueden ser de derechas o de izquierdas. En cuanto a movimientos y políticas de derechas el caso más problemático es el de México. En este país la trayectoria democratizadora implicaba votar por la derecha porque el partido conservador PAN fue el grupo más importante de la oposición democrática. Pero ahora ni el gobierno conservador puede garantizar la *law and order*. El problema actual de México no es un problema de la consolidación o de la “calidad” de la democracia; México tiene un problema fundamental de *stateness*. En muchas regiones no hay Estado, y donde lo hay, el Estado está corrupto, débil y fragmentado. El aparato estatal no funciona y ésta es la primera medida que hay que arreglar. Con los altos índices de criminalidad organizada, sólo puedes mandar la policía y el ejército para hacer que el Estado funcione y obligue a todos a reconocer el monopolio del Estado. Si esto no se produce por la vía democrática se corre el riesgo de caer otra vez en la dictadura (del PRI, de los militares, o de otros). En cambio, el caso colombiano parece que indica el contrario, un caso de transición de derechas que ha avanzado bastante en el camino de restablecer el respeto a las instituciones democráticas. El último cambio de gobierno ha sido un paso importante hacia adelante.

Por otro lado tenemos los países con gobiernos de izquierdas y con más esperanza. Lo importante, sin embargo, es que no hay una sola izquierda sino hay varias. Grosso modo

podemos diferenciar entre la izquierda más tradicional y moderada, y la izquierda que podríamos llamar “neo-populista”. Partidos y alianzas de la primera gobiernan o han gobernado, con mucho éxito en cuanto a la calidad de la democracia tanto como a *policies*, particularmente en Brasil (Lula), en Uruguay (Frente Amplio) y en Chile (Concertación). Los gobiernos neo-populistas los encontramos, entre otros casos en Ecuador, Paraguay, y Nicaragua, pero muy especialmente en Argentina, Venezuela y Bolivia. Estos tres casos son muy diferentes. El Neo-Peronismo de los Kirchner todavía muestra muchos de los rasgos clientelistas, corruptos, antiliberales y antidemocráticos de la vieja tradición peronista. Hugo Chávez en Venezuela es más populista que de izquierdas, un errático golpista bonapartista que no respeta las instituciones y el estado de derecho, ni puede garantizar las infraestructuras mínimas y los servicios básicos del Estado. El caso del movimiento y del gobierno de Evo Morales en Bolivia es diferente. Es un movimiento democrático con liderazgo pragmático y flexible que aspira a reconciliar las instituciones de la democracia representativa con nuevos mecanismos de democracia directa e “indígena”, y con el anhelo de hacer más influyentes los logros y los proyectos de la revolución social de 1952, en favor de la gran mayoría de la población. A pesar de los muchos problemas que tiene, parece que todavía funciona y que funciona democráticamente.

I U H J V V

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTÒRIA
JAUME VICENS I VIVES

“A pesar de todos los defectos de la democracia en Latinoamérica, en la práctica los latinos han ido más allá de la democracia occidental y estamos observando claros procesos de *democratic innovation*. Hay numerosas y sugerentes innovaciones institucionales.”

Aparte de los experimentos con más democracia directa, inclusión y empoderamiento, de Morales en Bolivia o de Correa en Ecuador, podemos encontrar también en otras partes de América Latina a verdaderas laboratorios de “innovaciones democráticas”. Por ejemplo los mecanismos de “democracia deliberativa” (de participación ciudadana en las decisiones sobre el presupuesto municipal) en Porto Alegre y otras ciudades brasileñas, los mecanismos de auto-regulación cívica en Bogotá (Mockus), en los barrios de Buenos Aires o en el Tepito, en el centro de México, etc. De muchas de estas experiencias a veces podemos aprender nosotros, los europeos.

Otro tema clave es la situación de crisis económica actual y la calidad de las élites políticas. Como usted ha planteado en sus estudios, en los momentos de crisis es determinante la actitud de las élites políticas. ¿Cómo se pueden generar élites políticas que dirijan el país de modo eficaz en momentos clave?

Es un problema de todas partes, de Estados Unidos, de Alemania, de Gran Bretaña, de Francia, de los ex-comunistas en la Europa oriental, o de España. La pregunta es fundamental. ¿Cómo crear elites políticas capaces de hacer lo que tienen que hacer y hacerlo mejor que antes? No tengo recetas. Es una tarea de toda la sociedad, no solamente de la política. Por un lado, es una tarea de la educación, no solamente de escuelas y universidades, sino también de las familias, de las asociaciones, de todos los grupos de la sociedad civil donde la gente se organiza autónomamente. Por otro lado, también es una responsabilidad de los partidos políticos, de las asociaciones civiles, de los medios de comunicación. Creo que la calidad futura de los que integrarán la elite política de un país depende en mucho de la calidad de los líderes actuales. Si dan un mal ejemplo no sirven de modelo. La gente joven quiere modelos que imitar, para desarrollar

más sus capacidades. Nos faltan modelos en la elite política que tenemos.

Sin duda la crisis económica está condicionando la política actual. ¿Es la crisis una oportunidad para replantear el estado democrático o es una crisis de este modelo estatal?

Cada crisis es una buena oportunidad para lanzar reformas, corregir defectos, mejorar el funcionamiento y las estructuras de la democracia y para inspirar y movilizar a la gente.

Consell editorial:

Joaquim Albareda, Jaume Claret i Eduard Martí.

Coordinador:

Eduard Martí.

Col·laboradors:

Salomé Alamillo, Neus Ballbé, Carles Brasó, Cinta Campos, Josep Capdeferro,
Antonio García, Agnès García, Imma Muxella i Jordi Morell